

ภาค 1

หน้าต่างกระบวนทัศน์

พีเชฐ สายพันธ์ ปิยนัฐ สร้อยคำ บรรณาธิการ

จากคนสู่ประชาคม
เรียนรู้อาเซียน
ในมิติวัฒนธรรม

โครงการเรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

ภาค 1
กระบวนการทัศน์สองอาเซียน

พีเชฐ สายพันธ์
ปิยณัฐ สร้อยคำ

บรรณาธิการ

ชุดความรู้อาเซียน
“จากคนสู่ประชาคม เรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม”

โครงการเรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

ชุดความรู้อาเซียน “จากคนสู่ประชาคม เรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม” ภาค 1 กระบวนการค้นคว้าอาเซียน

พิมพ์ครั้งที่ 1 ธันวาคม 2557

จำนวนพิมพ์ 10,000 เล่ม

ที่ปรึกษา ดร.โสมสุดา ลีชะวณิช
ผู้อำนวยการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

อภิรักษ์ ธรรมเสนา

หัวหน้ากลุ่มงานสื่อสารความรู้และเครือข่ายสัมพันธ์

บรรณาธิการ พิเชฐ สายพันธ์ ปิยณัฐ สร้อยคำ

บรรณาธิการเล่ม รุ่งตะวัน อ่วมอินทร์ ธนิตตา ธนสิริกุลวงศ์

คณะทำงาน ดอกกรัก พยัคศรี ทนงศักดิ์ เลิศพิพัฒน์วรกุล

จาริตรา เตชะสวัสดิ์ สุพิชชา วิมลโสภารัตน์

ณิชชานันท์ แก้วคำ สุดาวรัตน์ ขาวปลื้ม

ธัญนันท์ บวรศศิพัฒน์ ดารพรรณ โพธิ์นิล

ประสานงานการผลิต กัญญาณภา ศิริปัญญา นภัทร์ มงคลปทุมรัตน์

ปกและรูปเล่ม สกลชนก เผื่อนพงษ์

ถ่ายภาพ ศุภกรานต์ พุ่มพฤษย์ ศิวพงษ์ วงศ์คุณ อาทิตย์ ทองดูศรี

จัดพิมพ์โดย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

20 ถนนบรมราชชนนี เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ 10170

โทรศัพท์ 02-880-9429 โทรสาร 02-880-9332

เว็บไซต์ www.sac.or.th

พิมพ์ที่ หจก. หยิน หยาง การพิมพ์

โทรศัพท์ 02-903-8636

สารจากผู้อำนวยการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) เป็นหน่วยงานในกำกับของ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม มีภารกิจการทำงานตามวัตถุประสงค์ การจัดตั้ง ได้แก่ รวบรวมและจัดระเบียบข้อมูลในสาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และส่งเสริมให้สาธารณชนได้เรียนรู้และทำความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมในมิติ ทางมานุษยวิทยา โดยให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องการยอมรับความหลากหลาย ทางวัฒนธรรม ภายใต้วิสัยทัศน์ “เป็นศูนย์ข้อมูลด้านมานุษยวิทยาที่มีคุณภาพ ในระดับชาติและระดับอาเซียน เพื่อส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจในความหลากหลาย ทางวัฒนธรรมและการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข”

จากวิสัยทัศน์ดังกล่าวและแนวนโยบายของรัฐที่กำหนดให้หน่วยงาน ทุกภาคส่วนให้ความสำคัญกับการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) จึงได้จัดตั้งโครงการเรียนรู้อาเซียน ในมิติวัฒนธรรมขึ้น โดยจัดกิจกรรมการบรรยายวิชาการสาธารณะในชุด “อาเซียน ในมิติวัฒนธรรม” มาตั้งแต่ปีงบประมาณ 2555 เพื่อเผยแพร่ความรู้และสร้างความ เข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรมในอาเซียน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการเตรียม ความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ในปีงบประมาณ 2557 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ได้จัดบรรยายวิชาการสาธารณะในชุด “อาเซียนในมิติวัฒนธรรม” จำนวน 10 ครั้ง และได้รับความสนใจจากนักวิชาการนักเรียน นักศึกษา ประชาชนทั่วไปและ สื่อมวลชน เข้าร่วมฟังการบรรยายเป็นจำนวนมาก ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรจึงได้ สังเคราะห์องค์ความรู้จากการบรรยายทั้ง 10 ครั้ง มาเป็นหนังสือชุดความรู้ “จากคน สู่ประชาคม: เรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม” ชุดนี้

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ขอขอบพระคุณวิทยากรทุกท่านที่ให้เกียรติ มาบรรยายทั้ง 10 ครั้ง รวมทั้งกรุณาสังเคราะห์องค์ความรู้เป็นหนังสือชุดความรู้ “จากคนสู่ประชาคม: เรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม” ชุดนี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือชุดความรู้นี้จะช่วยเปิดมุมมองและเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างความ เข้าใจอาเซียนในมิติวัฒนธรรม ในประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community) ซึ่งเป็นหนึ่งในสามเสาหลักของประชาคมอาเซียน

ดร. โสมสุดา ลียะวงษ์

ผู้อำนวยการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

คำนำ

ในปี พ.ศ. 2558 สังกมไทยตื่นตัวกับการรวมตัวกันเป็นประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) ด้วยมุ่งหวังว่าการรวมตัวกันเป็นประชาคมจะส่งผลดีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของ 10 ประเทศในกลุ่มสมาชิกอาเซียน ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญสำคัญกับมิติทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว ทั้งที่ในความเป็นจริงการเป็นประชาคมอาเซียนประกอบไปด้วย 3 เสาหลัก อันได้แก่ ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community - AEC) ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political and Security Community - APSC) และประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio - Cultural Community - ASCC) ในแง่นี้การเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียน จึงไม่ใช่แต่เพียงเน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่ควรให้ความสำคัญและสร้างความเข้าใจการเป็นประชาคมอาเซียนในมิติอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำความเข้าใจอาเซียนในมิติวัฒนธรรม ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการสร้างความเข้าใจเพื่อเตรียมความพร้อมในการอยู่ร่วมกันในความหลากหลายทางวัฒนธรรมในบริบทของประชาคมอาเซียน

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ในฐานะองค์กรทางวิชาการที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรม ได้ตระหนักถึงความสำคัญที่จะต้องเตรียมความพร้อมให้สังคมไทยมีความเข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรมในบริบทของการรวมตัวกันเป็นประชาคมอาเซียนที่จะมีการเคลื่อนย้ายเงินทุนและผู้คนอย่างเสรี จึงได้จัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรมมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 โดยมีเป้าหมายให้สังคมไทยมีความเข้าใจ ยอมรับและเห็นถึงคุณค่าของความหลากหลายทางวัฒนธรรมในประชาคมอาเซียน เพื่อเป็นพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หลักของประชาคมอาเซียนที่มุ่งส่งเสริมสันติภาพ และความมั่นคงทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

ทั้งนี้ในปีพ.ศ. 2557 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ได้จัดกิจกรรมบรรยายวิชาการสาธารณะชุด “อาเซียนในมิติวัฒนธรรม” มาอย่างต่อเนื่องถึง 10 ครั้ง โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านให้เกียรติมาเป็นวิทยากรและร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้เข้าร่วมกิจกรรม อย่างไรก็ตาม การจัดกิจกรรมบรรยายทั้ง 10 ครั้ง แม้จะมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมาก แต่การเผยแพร่ความรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรมก็ยังคงอยู่ในวงจำกัด กลุ่มงานสื่อสารความรู้และเครือข่ายสัมพันธ์ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร จึงเห็นว่าเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรมออกไปในวงกว้าง จึงได้ขอความอนุเคราะห์วิทยากรที่มาบรรยายสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการบรรยายทั้ง 10 ครั้งออกมาเป็นหนังสือชุดความรู้ “จากคนสู่ประชาคม: เรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม” ซึ่งประกอบไปด้วยหนังสือ 3 เล่ม ได้แก่ ภาคหนึ่ง “หน้าต่างกระบวนทัศน์” ภาคสอง “อาเซียนหลากมุมมอง” ภาคสาม “ผู้คนบนสำนึกอาเซียน” โดยหวังว่าหนังสือชุดความรู้ชุดนี้จะช่วยขยายมุมมองให้สังคมไทยได้เห็นและตระหนักถึงความสำคัญของอาเซียนในมิติวัฒนธรรมมากขึ้น

อภิรักษ์ ธรรมเสนา

หัวหน้ากลุ่มงานสื่อสารความรู้และเครือข่ายสัมพันธ์
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

บทบรรณาธิการ

“จากคนสู่ประชาคม เรียนรัฐอาเซียนในมิติวัฒนธรรม”

รู้จัก “คน” เพื่อเป็น “ประชาคม”

ในยุคแห่งการบูรณาการความร่วมมือระหว่างประเทศ องค์การในระดับภูมิภาคกลายเป็นตัวแสดงสำคัญในเวทีโลก ประชาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาเซียน (ASEAN) เป็นอีกหนึ่งขององค์การเหนือรัฐที่กำลังสร้างบทบาทอย่างเด่นชัดในภูมิภาคอาเซียนได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2510 จากความร่วมมือของชาติสมาชิก 5 ประเทศ และมีพัฒนาการเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน อาเซียนประกอบด้วยชาติสมาชิกทั้งสิ้น 10 ประเทศที่มุ่งสร้างความร่วมมือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน 3 เสาหลัก ทั้งการเติบโตทางเศรษฐกิจ การยกระดับคุณภาพชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรม รวมไปถึงการส่งเสริมสันติภาพและความมั่นคงในภูมิภาค

อย่างไรก็ตาม เมื่อพูดถึงอาเซียน เรามักยึดโยงเพียงมิติทางเศรษฐกิจหรือองค์การระหว่างประเทศ รวมถึงการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับอาเซียน หรือมุ่งทำความเข้าใจข้อมูลพื้นฐานเพื่อต่อยอดทางการค้าและการลงทุน จนเพิกเฉยต่อประเด็นที่ใกล้ตัว เช่น “คน” “ความสัมพันธ์” รวมถึง “วัฒนธรรม” ซึ่งมีความสำคัญเช่นกัน

ทั้งนี้ เป็นเพราะ “ผู้คนและวัฒนธรรม” มิได้ถูกอ้างอิงในมิติทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมากนัก เนื่องจากในอดีต รูปแบบความร่วมมือ หรือองค์กรระหว่างประเทศต่าง ๆ มักตั้งอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ (Interstate Relations) เป็นหลัก แต่ในยุคปัจจุบัน ความเป็นโลกาภิวัตน์ ความทันสมัย และภาวะข้ามชาติ ได้เชื่อมโยงผู้คนให้เข้ามาหากันมากขึ้น กอปรกับแนวความคิดเรื่อง “ปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์” (People to People Interaction) ทำให้ผู้คนมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความสัมพันธ์ข้ามพรมแดน อีกทั้ง “ผู้คน” ยังเป็นตัวแสดงที่มีอ้ามองข้ามไปได้ สำหรับการสร้างฐานความเข้าใจที่มั่นคงรวมถึงเป็นรากแก้วที่เชื่อมความสัมพันธ์ในประชาคมระหว่างประเทศ

ในการรู้จักผู้คน เพื่อเรียนรู้และเตรียมความพร้อมสู่การเป็นประชาคม “วัฒนธรรม” คือสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นในฐานะผลผลิตเชิงคุณค่าของแต่ละสังคม ได้รับความส่งต่อถ่ายทอด และขัดเกลาจากรุ่นสู่รุ่น โดยไร้ซึ่งพรมแดนหรืออำนาจของรัฐชาติมาขัดกัน นอกจากนี้ วัฒนธรรมยังมีส่วนช่วยในการสร้างความเข้าใจอันดีของผู้คนอันนำไปสู่ความร่วมมือระหว่างประเทศ ชุมชน และสังคม ผ่านบทบาทสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ ประการที่ 1 วัฒนธรรม คือที่มาของความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและระหว่างประเทศ จนอาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมเกิดขึ้นบนพื้นฐานของความคิดและความเชื่อในแต่ละสังคม ซึ่งการปฏิบัติต่อกันของแต่ละประเทศ ย่อมตั้งอยู่บนฐานคิดเชิงสังคม และวัฒนธรรมที่ผู้คนภายในประเทศนั้น ๆ ยอมรับ เรียนรู้และส่งต่อ ฉะนั้น การทำความเข้าใจผู้คนผ่านวัฒนธรรม ย่อมก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคม อันจะช่วยส่งเสริมและเกื้อหนุนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมากขึ้น

ส่วนอีกประการหนึ่ง วัฒนธรรม คือ เครื่องมือทางความสัมพันธ์ เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐและสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างประชาชน เนื่องจากวัฒนธรรมได้ช่วยกระจายความคิด ทักษะและการรับรู้ระหว่างผู้คนในแต่ละรัฐและสังคม ผ่านทางการแสดงทางวัฒนธรรม ภาพยนตร์ ศิลปะ นิทรรศการ และการแลกเปลี่ยนอื่น ๆ ฉะนั้น วัฒนธรรมของผู้คน จึงถือเป็นมิติหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน สังคม ชุมชน ตลอดจนมิติระหว่างประเทศ การเป็นประชาคมอาเซียน จึงมีอาจหลีกเลี่ยง การทำความเข้าใจทางวัฒนธรรมไปได้

ด้วยเหตุนี้ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ซึ่งเป็น องค์กรหลักในการสนับสนุนและทำความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมใน มิติมานุษยวิทยา และมีพันธกิจที่ต้องส่งเสริมการเป็นประชาคมอาเซียน ในมิติทางวัฒนธรรม จึงดำเนินโครงการ “เรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม” ผ่านชุดการบรรยาย 10 ครั้งใน 13 ประเด็น และจัดทำหนังสือชุด “จากคน สู่ประชาคม: เรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม” เพื่อนำเสนอมุมมองและ ทักษะที่น่าสนใจ รวมทั้งเรียนรู้อาเซียน ผ่าน “คน” เพื่อจะเป็น “ประชาคม” ในอนาคตอันใกล้ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ภาค คือ ภาค 1 กระบวนทัศน์ ส่องอาเซียน ภาค 2 หลากมุมมองอาเซียน และภาค 3 ผู้คนในสำนึก อาเซียน ทั้งนี้บทนำเรื่อง “เปิดหน้าต่างเข้าใจอาเซียน: แนวคิดทาง วัฒนธรรมในการเข้าใจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอาเซียน” โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิเชษฐ สายพันธ์ คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จะเป็นพื้นฐานการทบทวนความรู้และ ความเข้าใจเรื่องเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอาเซียนแก่ผู้อ่านในเนื้อหาแต่ละ ภาค

ภาค 1 กระบวนทัศน์ส่องอาเซียน

ในการเข้าสู่การเป็นประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน ศาสตราจารย์ ดร.ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้นำเสนอคู่ความคิดระหว่าง “ประชาสังคมอาเซียน” (ASEAN Community) และ “ประชาคมอาเซียน” (The ASEAN Community) โดยชี้ว่า “แนวคิดประชาสังคมอาเซียน” จะเปิดโอกาสให้ประชาชนและภาคประชาสังคมได้สร้างความสัมพันธ์ ร้อยเรียงความผูกพันทางวงศาคุณาญาติ ประสานจุดร่วมกันทางความคิดและความเชื่อ รวมถึงการติดต่อเชื่อมโยงข้ามพรมแดนระหว่างรัฐ เพื่อช่วยสนับสนุนให้การเป็น “ประชาคมอาเซียน” สามารถเติบโตอย่างมั่นคง ทั้งนี้ จิตวิญญาณอาเซียนรูปแบบใหม่ จึงต้องให้ความสำคัญกับผู้คน ปรากฎการณ์และความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรกริช สังขมณี จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ชี้ชวนให้มองอาเซียนผ่านกระบวนทัศน์ใหม่ในฐานะเป็นภูมิภาคที่มีความซับซ้อนวุ่นวายเชิงวัฒนธรรม แต่ท่ามกลางกระแสสังคมที่มีความเหมือน ความต่าง ความย้อนแย้งเหล่านี้ ผู้คนที่มีความหลากหลายจะสามารถอยู่ร่วมกันอย่างไร มีข้อสังเกตให้ชวนคิดว่า หากมอง “อาเซียน” ในแง่ความสัมพันธ์ของผู้คนแล้ว “เรา” ในฐานะประชาชนภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ล้วนติดต่อสื่อสาร เชื่อมโยงระหว่างกันเป็นระยะเวลายาวนาน โดยมีต้องรอให้ถึงปี พ.ศ. 2558 แต่อย่างไร

ภาค 2 หลากมุมมองอาเซียน

ในการศึกษาอาเซียนในมิติวัฒนธรรม เราสามารถศึกษาผ่านหลากหลายช่องทางและแนวคิด ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ผาสุข อินทรารุช จากมหาวิทยาลัยศิลปากร ได้นำเสนอมุมมองเรื่องอาเซียนผ่านสายสัมพันธ์ของผู้คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากหลักฐานทางโบราณคดี พบว่า ผู้คนในภูมิภาคนี้ มีลักษณะร่วมบางอย่าง จากการได้รับอิทธิพลจากอินเดียและจีนควบคู่กัน แต่ด้วยวิถีความคิด และความเชื่อที่ปรากฏในแต่ละท้องถิ่น จึงทำให้พื้นที่นั้น ๆ มีอัตลักษณ์ที่แตกต่างกันออกไป การได้เห็นความเหมือนและความต่างเช่นนี้ เป็นการใช้ประโยชน์จากหลักฐานทางโบราณคดีในการเรียนรู้ เพื่อที่จะเข้าใจประชาคมอาเซียน ซึ่งกำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้

การทำความเข้าใจผ่านมุมมองทางวรรณกรรมก็มีส่วนสำคัญในการเรียนรู้คติความเชื่อและแนวคิดผู้คนในอาเซียนของอาจารย์คมกฤษณ์ วรเดชนัยนา จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตขอนแก่น ได้ยกตัวอย่าง พระลักพระลาม ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เลือกรับมาและปรับเปลี่ยนให้เข้ากับระบบสังคมและวัฒนธรรมของตน สะท้อนให้เห็นถึงการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรม อีกทั้งวรรณกรรมยังแฝงไปด้วยความคิด เศรษฐกิจ และการเมืองของแต่ละสังคมในอาเซียน ซึ่งคล้ายกับที่อาจารย์อัปดุลรอยะ ปาแนมาแล แห่งมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ได้นำเสนอเรื่องอิทธิพลของอิสลามในวรรณกรรมมลายูเนื่องจากประชากรส่วนหนึ่งของอาเซียนนับถือศาสนาอิสลามเป็นจำนวนมาก หากได้เรียนรู้และเข้าใจความคิดของผู้คนผ่านงานวรรณกรรม ย่อมทำให้เข้าใจเพื่อนบ้านอย่างมาเลเซีย อินโดนีเซีย หรือบรูไน ได้มากขึ้นด้วย

มุมมองอาเซียนผ่านวัฒนธรรม การใช้ชีวิตประจำวัน และการมองผ่านสื่อต่าง ๆ ยังสะท้อนให้เห็นว่า “วัฒนธรรมป๊อป หรือ วัฒนธรรมประชานิยม” สามารถเป็นสื่อในการศึกษาผู้คนในอาเซียนได้ ดร.อัมพร จิรัฐติกร จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เสนอว่าวัฒนธรรมป๊อปของผู้คนในแต่ละประเทศ สะท้อนให้เห็นการปรับตัวและวิถีชีวิต ซึ่งไม่เพียงแต่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงภายในประเทศเท่านั้น แต่ยังสร้างและปลูกเร้าปรากฏการณ์ใหม่ในสังคมอาเซียนอีกด้วย อย่างไรก็ตาม การใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร สิ่งทีพึงระวังคือ การสร้างอคติทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ ดังที่คุณอัจฉรา รัศมิโชติ นักวิชาการภาพยนตร์จากหอภาพยนตร์ได้กล่าวว่า ในการสร้างความร่วมมือ ต้องมองเพื่อนบ้านในฐานะมิตรที่เท่าเทียม อีกทั้งต้องสร้างละครโทรทัศน์ที่สร้างสรรค์ และรื้อถอนทัศนคติด้านลบระหว่างกัน จึงจะทำให้เกิดความรู้และมุมมองที่ดีของผู้คนในประชาคม

การเรียนรู้อาเซียน มิควรมองเพียงด้านเดียว เนื่องจากยังมีปัญหาอีกหลายประการที่ซ่อนอยู่ภายใต้ความพยายามที่จะเป็นประชาคม อีกทั้งยังมีผู้คนอีกจำนวนมากที่ยังถูกละเลย ในประเด็นความรุนแรงในอาเซียน Dr. Tyrell Haberkorn จาก The Australian National University ได้เชิญชวนให้ศึกษาเกี่ยวกับการบันทึกและการเข้าถึงหลักฐานแห่งความรุนแรงที่ปรากฏในเอกสารรายงานของรัฐและเอกชน รวมถึงผลงานศิลปะ ไม่ว่าจะป็นวรรณกรรม ภาพวาดหรือภาพยนตร์ ซึ่งเป็นการเรียนรู้สิ่งที่ผู้คนในประเทศอาเซียนต้องเผชิญในห้วงเวลาหนึ่ง การเข้าถึงความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับพวกเขา ย่อมทำให้ “ประชาคมอาเซียน” ที่กำลังจะเติบโตวางอยู่บนพื้นฐานแห่งความเข้าใจนั่นเอง

ภาค 3 ผู้คนในสำนักอาเซียน

“คน” คือหัวใจสำคัญในการสะท้อนภาพความเข้าใจอาเซียนผ่านทัศนคติ ความคาดหวัง และการรับรู้ อีกทั้ง “คน” ยังเป็นมาตรวัดความสำเร็จของการเป็นประชาคมซึ่งเป็นความท้าทายที่อาเซียนต้องเผชิญ ดังที่คุณศิริดา เขมานิภูฐาไท กรรมการผู้จัดการศูนย์ภาษา Easy Burmese ได้นำเสนอภาพของชาวไทใหญ่ ซึ่งมีเครือข่ายในหลายประเทศของภูมิภาค การเกิดขึ้นของอาเซียนทำให้พื้นที่ในการสื่อสารต่อสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์มีมากขึ้น และพวกเขาสามารถใช้พื้นที่ดังกล่าวสร้างสำนึกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ จึงไม่แปลกนักหาก “อาเซียน” จะกลายเป็นความหวังของกลุ่มชาติพันธุ์ที่จะเปิดเผยอัตลักษณ์และนำเสนอตัวตนในฐานะพลเมืองของประชาคม

อีกแง่มุมของอาเซียนที่ถือว่ามีค่าสำคัญไม่น้อยไปกว่ากันก็คือ ประเด็นการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม รวมถึงการเมืองที่ลิดรอนสิทธิ์และไม่รับฟังความต้องการของผู้คน โดยเฉพาะกลุ่ม “คนชายขอบ” หรือ “คนตัวเล็กตัวน้อย” ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญส่วนหนึ่งของประชาคมอาเซียน แม้ว่าการพัฒนาดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อพวกเขาโดยตรงก็ตาม ดังที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กนกวรรณ มะโนรมย์ จากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันเนื่องมาจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขา ว่า

“การพัฒนาดังกล่าวทำให้วิถีชีวิตของผู้คนเปลี่ยนไป พวกเขาถูกเบียดขับให้รับผลกระทบจากการพัฒนาโดยที่ไม่ได้รับการชดเชยอย่างสมควร บางส่วนต้องกลายเป็นแรงงานข้ามชาติเดินทางข้ามประเทศเพื่อหารายได้สำหรับตนเองและครอบครัว”

คุณสุลักษณ์ หลำอุบล ผู้สื่อข่าวประชาไท ได้นำเสนอประเด็น แรงงานข้ามชาติผ่านกลุ่มแม่บ้านส่งออกของฟิลิปปินส์และชวนให้คิดว่า ในยุคที่ผู้คนต้องเดินทางออกนอกประเทศมากขึ้น หลายครั้งอาจประสบ ปัญหาไม่ได้รับความเป็นธรรม อาเซียนจะมีบทบาทอย่างไร ในการ คัดกรองแรงงานข้ามชาติ

นอกจากนี้ คุณสมพงศ์ สระแก้ว ผู้อำนวยการมูลนิธิเครือข่าย ส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน ได้สะท้อนการจัดการศึกษาให้แก่บุตรหลาน ของแรงงานข้ามชาติ โดยเน้นย้ำว่า เด็กข้ามชาติเหล่านี้ต้องได้รับการศึกษา เนื่องจากเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ พร้อมยกตัวอย่างโรงเรียนต้นแบบ ของเด็กข้ามชาติ ณ จังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งมีการปรับหลักสูตรและ เปิดโอกาสให้กับเด็กข้ามชาติมากขึ้น แนวทางดังกล่าวอาจเป็นต้นแบบ ในการจัดการศึกษาสำหรับอาเซียน เพื่อรองรับการย้ายถิ่นฐานของ แรงงานภายหลังการเปิดประชาคมอาเซียนอย่างสมบูรณ์ในอนาคต

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เกิดความตื่นตัวในเรื่องอาเซียนเพิ่มขึ้น มีสื่อต่างๆ ที่นำเสนอเรื่องอาเซียน มากขึ้น แต่ก็ยังมีอาจแน่ใจได้ว่า การรับรู้เรื่องอาเซียนของเยาวชนใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเพิ่มขึ้นหรือไม่ Associate Professor Eric C. Thompson จาก National University of Singapore และรองศาสตราจารย์ ดร. จุฬินี เทียนไทย จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสนอว่า เรื่องของ อาเซียนมิใช่เรื่องในจินตนาการหรือจำกัดแค่บนโต๊ะนักการทูตเท่านั้น เยาวชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่รับรู้และมีความเข้าใจเกี่ยวกับ เรื่องอาเซียนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะเยาวชนในประเทศลาว กัมพูชา และ เวียดนาม แต่กระนั้นเยาวชนของอาเซียนยังเห็นความสำคัญในเรื่อง ความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนามากกว่าในแง่สังคมและ วัฒนธรรม ซึ่งรองศาสตราจารย์ ดร. จุฬินี ได้ย้ำว่า การทำความเข้าใจเรื่อง

สังคมและวัฒนธรรมของเพื่อนบ้าน ย่อมเป็นพื้นฐานที่ดีในการสร้างความร่วมมือในประเด็นอื่นๆ

โครงการเรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม ขอขอบพระคุณ ดร.โสมสุดา ลียะวณิช ผู้อำนวยการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) คณะอนุกรรมการวิชาการและวิจัย และคุณอภิรักษ์ ธรรมเสนา หัวหน้ากลุ่มงานสื่อสารความรู้และเครือข่ายสัมพันธ์ สำหรับข้อคิดเห็นและคำแนะนำในการดำเนินโครงการ Professor J. Laxminarasimha Rao แห่ง Osmania University สำหรับคำแนะนำเรื่องการศึกษาด้านวัฒนธรรมกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ รองศาสตราจารย์นันทนัย ประสานนาม คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สำหรับคำแนะนำในการตั้งชื่อหนังสือ ขอขอบพระคุณ คุณนภัทร์ มงคลปทุมรัตน์ คุณกัญญานาฏศิริปัญญา และเจ้าหน้าที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ทุกท่านที่กรุณาให้ความช่วยเหลือจนการดำเนินงานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

บรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ชุดความรู้เรื่อง “จากคนสู่ประชาคม: เรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม” ทั้ง 3 ภาค (ภาค 1 กระบวนทัศน์ส่องอาเซียน ภาค 2 หลากมุมมองอาเซียน และภาค 3 ผู้คนในสำนักอาเซียน) จะช่วยให้ทุกท่านรู้จักเราเข้าใจคน เพื่อฟื้นคุณค่าความเป็นมนุษย์ และก้าวไปสู่การเป็นประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนร่วมกัน

พิเชฐ สายพันธ์
ปิยณัฐ สร้อยคำ
บรรณาธิการ

สารบัญ

รู้จักศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร	3
สารจากผู้อำนวยการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร	4
คำนำ	5
บทบรรณาธิการ จากคนสู่ประชาคม: เรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม	6
บทนำ เปิดหน้าต่างเข้าใจอาเซียน: แนวคิดทางวัฒนธรรม ในการเข้าใจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอาเซียน พิเชษฐ สายพันธ์	17
ภาค 1 กระบวนทัศน์ส่องอาเซียน	
มองไปข้างหน้า ประชาคม/ ประชาสังคม สังคมและวัฒนธรรมอาเซียน ธเนศ อามรณ์สุวรรณ	35
มานุษยวิทยา/ภูมิภาค/อาเซียน ความวุ่นวายของวัฒนธรรมและความรู้ จักรกรวิษ สังขมณี	53
โครงการเรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม	90
เกี่ยวกับวิทยากร	96
เกี่ยวกับบรรณาธิการ	98

บทนำ

เปิดหน้าต่างเข้าใจอาเซียน:
แนวคิดทางวัฒนธรรม ในการเข้าใจ
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอาเซียน
พีเชฐ สายพันธ์

เป็น ที่ทราบกันดีว่า อาเซียน (ASEAN) คือชื่อย่อของสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of Southeast Asian Nations) ประกอบด้วยสมาชิก 10 ประเทศที่ตั้งอยู่ในอาณาบริเวณที่เรียกกันว่า ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia) ปัจจุบันยังเหลืออีกหนึ่งประเทศในภูมิภาคนี้ คือประเทศติมอร์ตะวันออก (East Timor or Timor Leste) ที่ยังไม่ได้เข้าเป็นสมาชิกอาเซียน หากแต่ติมอร์ตะวันออกก็ตั้งอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมกับประเทศสมาชิกอื่น ๆ ดังนั้น การทำความเข้าใจอาเซียนจำเป็นต้องพิจารณาควบคู่ไปกับคำอธิบายเชิงภูมิภาคของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมกัน

งานศึกษาทางด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นับแต่การเริ่มเข้ามาค้นคว้าข้อมูลของบรรดาชาวตะวันตกในสมัยอาณานิคม ต่างชี้ให้เห็นสภาพโดยทั่วไปว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยความหลากหลายของกลุ่มคนและวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม การศึกษาในยุคนี้ แม้จะเห็นว่ามีส่วนฐานความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมในท้องถิ่นนี้มากก็ตาม ดังเช่น งานที่ยืนยันถึงการมีอยู่ของวัฒนธรรม

ดั้งเดิมของจามปาและตัวอย่างวัฒนธรรมท้องถิ่นก่อนเข้ารับอิทธิพลฮินดู ซึ่งแสดงให้เห็นการคัดเลือกวัฒนธรรมที่มาจากภายนอกมากกว่าจะอธิบายว่า ดินแดนนี้รับอิทธิพลการแพร่กระจายวัฒนธรรมจากภายนอกมาอย่างง่าย ๆ (Mus, P. 1933 และ Bosch, F.D.K. 1946, 1961) หรือ งานที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมภายในภูมิภาคที่มีมาก่อนการกระตุ้นการค้าโดยกระบวนการทางอุตสาหกรรมและทุนนิยมจากชาวตะวันตก (Laur, Van 1934) แต่กระนั้นก็ยังปรากฏให้เห็นว่า มีงานที่ใช้แนวคิดเชิงวัฒนธรรม นำมิติทางศาสนามาทำความเข้าใจภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อย่างโดดเด่นและมีอิทธิพลต่องานศึกษาหลายชิ้นตามมาภายใต้กรอบแนวคิดที่ว่าด้วยอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดีย ดังเช่น งานของเซเดส์ (Coedès, George 1944) เรื่อง *Les États Hindouisés d'Indochine et d'Indonésie* ได้เสนอแนวความคิดการกลายเป็นฮินดู (Hinduization) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ระบบความเชื่อและศาสนาแบบฮินดูมีอิทธิพลอย่างมากต่อลักษณะทางสังคมและการเมืองของรัฐโบราณหลายรัฐในภูมิภาคนี้

งานศึกษาส่วนใหญ่จากอิทธิพลแนวคิดของยุคอาณานิคมต่างก็ตกอยู่ในกรอบคิดที่เชื่อว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีพัฒนาการทางวัฒนธรรมจากอิทธิพลจากภายนอกทำให้เกิดกรอบแนวคิดที่ว่า พัฒนาการทางวัฒนธรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกิดขึ้นมาจากอิทธิพลการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมโดยกระบวนการของ “การกลายไปเป็นแบบอินเดีย” (Indianization) และ “การกลายไปเป็นแบบจีน” (Sinization) (ดูรายละเอียดใน J.D.Legge, “The Writing of Southeast Asian History” in *The Cambridge History of Southeast Asia*. Edited by Nicholas Tarling 1999: 1-50) จนทำให้ภูมิภาคนี้ถูกตั้งชื่อว่า “อินโดจีน” เพราะกรอบแนวคิดดังกล่าวที่ทำให้เชื่อว่าภูมิภาคนี้เป็นดินแดนที่ตั้งอยู่ระหว่างอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียและจีนนั่นเอง

ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประการต่อการศึกษเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งในด้านแนวทางการศึกษาและวิธีการศึกษา หากเป็นในสมัยอาณานิคมพื้นที่ที่ศึกษามักจะถูกมองอยู่ในกรอบความสัมพันธ์ของกลุ่มประเทศเจ้าอาณานิคมภายใต้ชื่อเรียกบริเวณย่อยต่าง ๆ ของภูมิภาคว่า มลายาแห่งอังกฤษ (British Malaya) อินเดียนเนเธอร์แลนด์ (Netherlands India) หรืออินโดจีนแห่งฝรั่งเศส (French Indochina) เป็นต้น ภายหลังจากจึงมีการปรับแนวทางการศึกษาดินแดนแถบนี้มาสู่ลักษณะที่เรียกว่าอาณานิคมศึกษา (Area Studies) ที่แสดงความสัมพันธ์อย่างเชื่อมโยงในพื้นที่กว้างขวางครอบคลุมทั้งภูมิภาคจนเกิดความรู้ด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาขึ้นมา นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องใช้ความรู้จากหลายสาขาวิชาเข้ามาช่วยทำความเข้าใจภูมิภาคไม่ว่าจะเป็นด้านประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ วรรณกรรม ปรัชญา รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา โบราณคดี ฯลฯ ในลักษณะสหสาขาวิชามากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ยังศึกษาภูมิภาคนี้ร่วมกับบริบทของโลกด้วยโดยเฉพาะบริบทโลกในช่วงสงครามเย็น

ในขณะที่การปรับตัวทางการศึกษาในด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ทำให้เกิดการบูรณาการองค์ความรู้ขึ้นมาจนเป็นสาขาวิชาที่เรียกว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาเริ่มที่มหาวิทยาลัยคอร์เนลในปี พ.ศ. 2493 บริบทโลกและการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ช่วยทำให้เกิดความพยายามบูรณาการภูมิภาคนี้เข้าด้วยกันจนทำให้เกิดองค์ความรู้ร่วมมือระหว่างประเทศในภูมิภาคนี้ชื่อว่า สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of Southeast Asian Nations - ASEAN) ขึ้นในปี พ.ศ. 2510 ช่วงเวลานี้จึงนับได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญต่อการรับรู้และทำความเข้าใจภูมิภาคที่ซ้อนทับกันอยู่ระหว่างมิติของอาณานิคมศึกษาในกรอบของเอเชีย

ตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา และมิติขององค์การความร่วมมือระหว่างประเทศ
ในกรอบของอาเซียน

งานศึกษาในช่วงหลังสงครามโลกได้ช่วยเน้นย้ำให้เห็นความแตกต่างหลากหลายอันเป็นคุณสมบัติของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น ข้อค้นพบทางโบราณคดีในช่วงนี้ได้ทำให้เกิดการรับรู้และความเข้าใจใหม่ต่อพัฒนาการทางวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยปรากฏข้อเสนอสอดคล้องว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นแหล่งเกษตรกรรมยุคต้นของโลก เป็นพื้นที่ของยุคสำริดที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลกรวมถึงเป็นแหล่งใช้เหล็กแหล่งแรกของโลก (Solheim 1968, 1972, Gorman and Charoenwongsa 1976) ซึ่งทำให้เกิดข้อถกเถียงอย่างกว้างขวางต่อลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้การศึกษาภูมิภาคนี้ต้องหวนกลับมาคิดทบทวนใหม่ ว่าด้วยเรื่องพัฒนาการวัฒนธรรมภายในมากกว่าอิทธิพลภายนอกซึ่งเคยเป็นกรอบความคิดสำคัญที่กำหนดแนวทางการเข้าใจภูมิภาคนี้จากการศึกษาในสมัยอาณานิคมก่อนหน้านั้น

คำอธิบายทางรัฐศาสตร์เช่น Governments and Politics of Southeast Asia (Kahin, George McT., ed. 1959) ซึ่งรวมงานเขียนจากนักวิชาการหลายคนก็กล่าวว่า ลักษณะทางการเมืองและวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความแตกต่างกันและมีรูปแบบที่หลากหลายมากเสียยิ่งกว่าในยุโรป ความเข้าใจต่อความหลากหลายของลักษณะทางการเมืองเช่นนี้เกิดขึ้นพร้อมกับกระบวนการของการประกาศเอกราชและการสร้างรัฐประชาชาติสมัยใหม่ของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ซึ่งทำทลายต่อภาพความพยายามรวมตัวทางการเมืองและเศรษฐกิจให้เป็นหนึ่งเดียวของภูมิภาคตามกรอบ

ของอาเซียนเป็นอย่างยิ่ง น่าจะเห็นได้ว่าลักษณะทางการเมืองอันหลากหลายนี้ทำให้องค์กรอาเซียนใช้เวลายาวนานกว่าจะสามารถบูรณาการและสร้างประชาคมอาเซียนให้เป็นหนึ่งเดียวได้ ก็กินเวลาข้ามศตวรรษมาจนถึงปี ค.ศ. 2015 ที่มีความพยายามจะประกาศให้เป็นปีแห่งการก้าวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ในแง่นี้การมองภูมิภาคด้วยแนวคิดของความหลากหลายแต่เพียงอย่างเดียวย่อมไม่เพียงพอ เนื่องจากภูมิภาคนี้กำลังอยู่ในกระบวนการสร้างความเป็นภาพรวมทั้งในเชิงภูมิภาคศึกษาและในเชิงองค์กรทางการเมืองและเศรษฐกิจ แอนโทนี ริด (Reid, Anthony 1988, 1993) จึงเสนอแนวทางในการทำความเข้าใจภูมิภาคนี้ว่า ควรจะก้าวให้พ้นกับดักของความหลากหลาย แต่ควรมองภูมิภาคในลักษณะภาพรวมให้ได้ด้วย รวมทั้งการก้าวข้ามแนวคิดชาตินิยมด้วยข้อเสนอแนวคิดใหม่ที่ว่าด้วยชุมชนจินตกรรม (Imagine Communities) ของเบนเนดิก แอนเดอร์สัน (Anderson, Benedict 1983) เพื่อไม่ให้ติดอยู่กับกับดักของความเป็นชาติและพรมแดนรัฐชาติ และพร้อมที่จะก้าวข้ามความเป็นชาติ (Transnation) ในสภาวะของโลกปัจจุบัน

สิ่งที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงมุมมองต่อการทำความเข้าใจภูมิภาคนี้ก็คือ เกิดการสะท้อนมุมมองและทัศนะที่มาจากคนในไม่ว่าจะเป็นชนชั้นสูงหรือชนชั้นล่างที่แสดงทัศนะเชิงต่อสู้และต่อต้านจากอำนาจภายนอกโดยเฉพาะอำนาจจากเจ้าอาณานิคมตลอดจนการสะท้อนพลังของชนชั้นรากหญ้าหรือชาวบ้านต่อระบบอำนาจภายในของพวกเขาเองมากกว่าที่จะเป็นการทำความเข้าใจแบบคนนอกหรือผ่านการมองจากจุดยืนของชาวตะวันตกที่มองเข้ามาข้างในภูมิภาคอย่างที่เคยผ่านมา เช่น งานที่สะท้อนพลังท้องถิ่นของเวียดนามเองในการต่อต้านฝรั่งเศสที่เป็นเจ้าอาณานิคม (Marr, David G. 1971) หรือแม้แต่ความพยายามของชนชั้นสูงสยามในการปฏิรูปสังคมจากภายใน

เพื่อโต้ตอบและเผชิญหน้ากับระเบียบใหม่ของโลกอาณานิคมในเวลานั้น (Wyatt, David K. 1969) การเปลี่ยนมุมมองในการทำความเข้าใจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยมองจากภายในเช่นนี้ทำให้มีการนำเอามิติเชิงคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีที่มีอยู่ในท้องถิ่นเข้ามาประมวลร่วมกับกระบวนการและปฏิบัติการทางสังคมแบบต่าง ๆ และได้ทำให้เกิดการนำเสนอแนวคิดใหม่ที่จะช่วยทำความเข้าใจสังคมในภูมิภาคนี้เพิ่มเติมและมีประโยชน์ต่อวงการทางวิชาการมากขึ้น ในงานศึกษาของคลิฟฟอร์ด เกียร์ทซ์ (Geertz, Clifford 1968, 1980) เขาได้พัฒนาแนวคิดนาฏรัฐ (Theatre State) ซึ่งว่าด้วยวัฒนธรรมทางอำนาจจากคติและสัญลักษณ์ทางศาสนาความเชื่อที่ถูกแสดงผ่านประเพณีในท้องถิ่นชวาและบาหลี หรือข้อเสนอของอकिन รพิทัทน์ (Rabibhadana, Akin 1969) ที่ให้แนวคิดเรื่องระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยเพื่อช่วยทำความเข้าใจพื้นฐานของกรโยงโยเครือข่ายอำนาจทางสังคมด้วยแบบแผนความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลอันมีผลต่อการจัดลำดับและระเบียบทางสังคม ยิ่งไปกว่านั้นนอกจากจะเป็นการเปลี่ยนมุมมองต่อการทำความเข้าใจโดยใช้มุมมองจากข้างในภูมิภาคออกมาแล้ว ยังเป็นการเปลี่ยนมุมมองจากข้างล่างขึ้นสู่ข้างบนอีกด้วย กล่าวคือเกิดแนวทางการศึกษาแบบใหม่ที่ทำความเข้าใจความคิดและวิถีปฏิบัติของกลุ่มชาวบ้าน ชนชั้นรากหญ้า หรือชนชั้นล่างมากขึ้น โดยเฉพาะงานที่เสนอผ่านแนวคิดเชิงอุดมการณ์ของการต่อสู้ต่อต้าน ทั้งในความเคลื่อนไหวแบบชาตินิยมที่ต่อต้านอำนาจเจ้าอาณานิคมจากภายนอกและความเคลื่อนไหวของชาวบ้าน เพื่อต่อต้านต่อรองอำนาจรัฐภายใน และสังเกตได้ว่าอุดมการณ์การต่อสู้เหล่านั้นได้ผสานความเชื่อที่มีอยู่ในท้องถิ่นเพื่อทำให้เกิดพลังขับเคลื่อนขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านั้นด้วย เช่น การสร้างความเป็นผู้นำศักดิ์สิทธิ์ในแบบชวาที่ทำให้เกิดสงครามศักดิ์สิทธิ์ (Kartodirdjo, Sartono) หรือผู้นำศักดิ์สิทธิ์ที่อาศัยความเชื่อพระศรีอารยแบบท้องถิ่นมาเรียกผู้ชื่อว่า ผู้มีบุญ (Ishii, Yoneo 1975 and Nartsupha, C. 1984)

วัฒนธรรมอำนาจของผู้นำท้องถิ่นแบบนี้ได้สะท้อนทัศนะสำนักที่มาจากภายในของชาวบ้านปรากฏอยู่ทั่วไปในภูมิภาค (Turton, Andrew and Tanabe, Shigeru 1984) พลังการต่อรองของอำนาจที่มีที่มาจากวัฒนธรรมแบบท้องถิ่นนี้ได้ถูกพัฒนาขึ้นเป็นเครื่องมือทางความคิดที่เรียกว่าอาวุธของผู้อ่อนแอ (Weapon of the Weak) ดังปรากฏในคำอธิบายพลังการต่อรองในแบบวิถีของชาวบ้านในมลายาและยุทธวิธีของการดำรงอยู่ในพื้นที่ที่ต่อรองของสังคมที่ถูกมองว่าด้อยอำนาจในพื้นที่บนที่สูงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แบบที่เรียกว่า ไชเมีย (Scott, James C. 1985, 2010) แนวทางดังกล่าวได้เป็นทั้งการเปิดมุมมองการทำความเข้าใจใหม่จากล่างสู่บนและการเปิดพื้นที่ให้กับกลุ่มคนส่วนใหญ่ของภูมิภาคที่เคยถูกมองว่าเป็นผู้ด้อยหรือไร้ซึ่งอำนาจ การต่อสู้ทางชนชั้นและความเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่าง จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งของการศึกษาที่ได้พัฒนามาจากฐานคิดทฤษฎีมาร์กซิสต์ เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบสำคัญต่อการทำความเข้าใจมิติเชิงสังคมและวัฒนธรรมของภูมิภาค

ในสภาวะของโลกปัจจุบันที่มีลักษณะแบบโลกาภิวัตน์และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความเคลื่อนไหวของผู้คนไม่ได้เกิดขึ้นแต่เพียงในพื้นที่ที่อยู่ในอาณาบริเวณของภูมิภาคเท่านั้น แต่เป็นความเคลื่อนไหวที่เชื่อมร้อยความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนข้ามพื้นที่ในภูมิภาคด้วยกันและกับคนข้ามพื้นที่ระหว่างภูมิภาคอีกด้วย ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา เราได้ทำความเข้าใจมิติของผู้คนและสังคมในภูมิภาคพร้อมกับกระบวนการของกลไกเศรษฐกิจโลกและทุนนิยม เช่น การทำความเข้าใจแรงงานและอุตสาหกรรมผลิตน้ำตาลในชวา ฟิลิปปินส์ ซึ่งเชื่อมโยงกับระบบการบริโภคน้ำตาลโลกและทุนนิยมโลกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Knight, G.R. 1982) และในปัจจุบันยิ่งเห็นได้ชัดว่า ภูมิภาคของเราเผชิญหน้ากับประเด็นปัญหาเรื่องการย้ายถิ่นข้ามชาติทั้งในรูปแบบของแรงงาน การแต่งงานข้ามชาติ การเดินทางท่องเที่ยว ซึ่งทำให้ผู้คนในภูมิภาคต้องใช้ชีวิต

อยู่ร่วมกันอย่างสลับซับซ้อนและหลากหลายกลุ่มย่อยภายในสังคม/ชุมชน/เมือง/รัฐ หรือแม้แต่ในภูมิภาคเดียวกัน

พหุวัฒนธรรมนิยม (Multiculturalism) จึงได้กลายมาเป็นทั้งแนวคิดและแนวทางในการสร้างประเด็นทางการศึกษาที่ได้รับความสนใจมากขึ้นตั้งแต่ปลายศตวรรษที่แล้วต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน กล่าวคือ มีปรากฏการณ์ทางความคิดที่เติบโตขึ้นมาพร้อมกับความเคลื่อนไหวว่าด้วยความหลากหลายของกลุ่มสังคมและสิทธิมนุษยชนสากล ขยายไปสู่ข้อถกเถียงในประเด็นสิทธิทางวัฒนธรรมของพวกเขาเหล่านั้น (Kymlicka, Will 1995, 2005) ดังจะเห็นได้ว่า มีความตื่นตัวในเรื่องการศึกษาของชนกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผิวสี กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มสิทธิสตรี กลุ่มเกย์ เลสเบี้ยน ชนกลุ่มน้อยๆ ในประเด็นแบบแผนวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สำคัญ บรรยากาศของการเคลื่อนไหว ในประเด็นเรื่องสิทธิของชนกลุ่มต่างๆ การต่อสู้เชิงการเมือง การนำเสนอ และแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มคนเหล่านี้เกิดขึ้นเป็นปรากฏการณ์ทั่วไป เป็นข้อสังเกตให้วงวิชาการสนใจและตั้งคำถามเกี่ยวกับความแตกต่างหลากหลายของกลุ่มสังคมไปจนถึงความแตกต่างหลากหลายของแบบแผนวิถีชีวิตที่แต่ละกลุ่มต่างก็มีแนวทางดำเนินไปในแบบของตัวเอง (Atkinson, Jane M. and Errington Shally 1990 And Ong, Aihwa and Peletz, Michael G. 1995) ที่สำคัญคือ ทำให้ได้เห็นว่าคุณกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ต่างก็ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมร่วมกับคนกลุ่มต่างๆ ทำให้สังคมแต่ละแห่งมีคุณสมบัติเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม (Multicultural Society) อย่างชัดเจนมากขึ้นเรื่อยๆ

โลกแบบโลกาภิวัตน์ได้นำพาแนวคิดพหุวัฒนธรรมนิยมเผยแพร่ไปสู่ที่ต่างๆ อย่างง่ายดายและเป็นไปอย่างกว้างขวาง หลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างก็นำเอาแนวคิดพหุวัฒนธรรมนิยมมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินนโยบายทางการเมืองและสังคม เพื่อสนับสนุน

ความหลากหลายและการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรม ด้วยเห็นว่า กลุ่มวัฒนธรรมต่าง ๆ ในรัฐ ล้วนแต่มีสิทธิที่จะดำรงไว้ซึ่งลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของตนและพึงได้รับการยอมรับจากคนกลุ่มอื่น ๆ และเพื่อป้องกันไม่ให้อาณาเขตของชนกลุ่มใหญ่หรือวัฒนธรรมชาติเข้าไปกลืนกลาย ทำลายวัฒนธรรมย่อยเหล่านี้ ตามหลักการของความเท่าเทียมและความเสมอภาคของมนุษย์ ตัวอย่างของประเทศที่นำแนวคิดพหุวัฒนธรรมนิยมมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพในภูมิภาคนี้ก็คือสิงคโปร์

แนวโน้มของการทำความเข้าใจภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงมีทิศทางที่มุ่งไปสู่องค์ประกอบที่เล็กมากที่สุดของสังคมคือการทำความเข้าใจในหน่วยของคนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาคของมนุษย์ผ่านเรื่องสิทธิมนุษยชนขึ้นมาสู่สิทธิทางวัฒนธรรมของกลุ่มสังคม ในขณะที่เดียวกันก็มีทิศทางที่พยายามบูรณาการภูมิภาคให้กลายเป็นสังคมร่วมหรือประชาคมร่วมด้วยภาพรวมในกรอบของอาเซียน ทำให้การทำความเข้าใจภูมิภาคของเราในปัจจุบันต้องอาศัยแนวคิดที่หลากหลายและมุมมองต่าง ๆ มาประกอบกัน ซึ่งเป็นความยุ่งยากและซับซ้อนมากขึ้นตามความสลับซับซ้อนของสังคมปัจจุบัน

อาเซียนในฐานะที่เป็นสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถือกำเนิดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 จนถึงปีนี้นับได้ 47 ปีแล้ว ได้วางโครงสร้างความร่วมมือออกเป็นสามส่วนหรือที่เรียกกันว่า สามเสาหลัก ได้แก่ ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (APSC) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) และประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASCC) ทั้งหมดนี้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนได้รับการกล่าวถึงมากที่สุด เพราะมีการประกาศว่า ภายในปี พ.ศ. 2558 เราจะเข้าสู่ฐานะของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนให้ได้ ในขณะที่เสาหลักด้านประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนกลับได้รับความสนใจน้อยมาก ทั้งที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่เป็นพื้นฐานให้กับเสาหลักประชาคมด้านต่าง ๆ การพยายาม

ทบทวนแนวคิดและมุมมองเพื่อเปิดหน้าต่างทำความเข้าใจวัฒนธรรม และสังคมในกรอบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในบทความนี้ ไม่ว่าจะเป็นการมองเข้ามาข้างในด้วยสายตาจากคนนอก หรือมองจากข้างในออกไปข้างนอกด้วยทัศนคติของคนใน รวมทั้งการมองจากบนลงล่าง หรือมองจากล่างขึ้นบน ตลอดจนการมองแบบข้ามพื้นที่ ข้ามรัฐในภูมิภาคไปจนถึงข้ามพื้นที่สู่ภูมิภาคอื่น ๆ และพื้นที่ต่าง ๆ ในโลก ก็จะทำให้เราเห็นได้ชัดเจนว่าภูมิภาคนี้มีทั้งความแตกต่างหลากหลาย มีทั้งความร่วมมือ ความขัดแย้ง ความรุนแรง และมีทิศทางความพยายามที่จะสร้างภาพรวมทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของภูมิภาคภายใต้กรอบของอาเซียน อีกด้วย ดังนั้น แนวทางการมองและแนวคิดต่าง ๆ ที่ถูกพัฒนาขึ้นจากองค์ความรู้ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาที่ทบทวนมานี้ จะช่วยทำความเข้าใจและมองเห็นทิศทางต่อไปของการสร้างประชาคมสังคมและวัฒนธรรมในกรอบของอาเซียนที่จะเป็นไปได้ในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- Alavi, H. 1982. *Capitalism and Colonial Production*. London: Croom Helm.
- Anderson, Benedict 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Atkinson, Jane M. and Errington Shally 1990. *Power and Difference: Gender in Island Southeast Asia*. Stanford: Stanford University Press.
- Geertz, Clifford 1968. *Islam Observed: Religious Development in Morocco and Indonesia*. Chicago: University of Chicago Press.
- Geertz, Clifford 1980. *Negara: The Thetre State in Nineteenth Century Bali*. Princeton: Princeton University Press.
- Gorman, C.F. and Chareonwongsa, P. 1976. "Ban Chiang: A Mosaic of impressions from the first two years. *Expedition* 8(4): 14-26.
- Higham, Charles 2002. *Early Cultures of Mainland Southeast Asia*. Bangkok: River Books.
- Ishii, Yoneo 1975. 'A note on Buddhistic Millenarian Revolts in North-eastern Siam'
- Kahin, George McT., ed. 1959. *Governments and Politics of Southeast Asia*. Ithaca: New York Cornell University Press.

- Kartodirdjo, Sartono 1973. *Protest Movements in Rural Java: A Study of Agarian Unrest in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries*. Institute of Southeast Asian Studies Singapore: Oxford University Press.
- Knight, G.R. 1982. "Capitalism and Commodity Production in Java" in *Capitalism and Colonial Production*. Edited by H. Alavi. London: Routledge Kegan & Paul.
- Kymlicka, Will. 1995. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Kymlicka, Will. 2005. "Liberal Multiculturalism: Western models, Global trends, and Asian debates". In *Multiculturalism in Asia*. W. Kymlicka and B. He, (eds); pp.22-55. Oxford: Oxford University Press.
- Marr, David G. 1971. *Vietnamese Anticolonialism 1885-1925*. Berkeley: University of California Press.
- Nartsupha, C. 1984. "The Ideology of Holy Men Revolts in North East Thailand" in *History and Peasant Consciousness in South East Asia*. edited by Andrew Turton and Shigeru Tanabe, Osaka: National Museum of Ethnology.
- Ong, Aihwa and Peletz, Michael G. 1995. *Bewitching Women, Pious Men: Gender and Body Politic in Southeast Asia*. California: University of California Press.

- Rabibhadana, Akin 1969. *The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period, 1782-1873*. Ithaca New York: Cornell University Press.
- Reids, Anthony 1988. *Southeast Asia in the Age of Commerce, 1450-1680*. vol. I: *The Lands below the Winds*. New Haven: Yale University Press.
- Reids, Anthony 1993. *Southeast Asia in the Age of Commerce, 1450-1680*. vol. II: *Expansion and Crisis*. New Haven: Yale University Press.
- Scott, James C. 1976, *The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*. New Haven & London: Yale University Press.
- Scott, James C. 1985, *Weapon of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven: Yale University Press.
- Scott, James C. 2010, *The Art of Not Being Governed: An Anarchist History of Upland Southeast Asia*. New Haven: Yale University Press.
- Solheim, W.G. II 1968. "Early Bronze in Northeastern Thailand". *Current Anthropology*. 9(1): 59-62.
- Solheim, W.G. II 1972. "An Earlier Agricultural Revolution". *Scientific American*. CCVI(4): 34-41.

Tarling, Nicholas (edited) 1999. The Cambridge History of Southeast Asia. (Four Volumes) Singapore: Craft Print Pte Ltd. Cambridge University Press.

Turton, Andrew and Tanabe, Shigeru (eds) 1984. History and Peasant Consciousness in South East Asia. Osaka: National Museum of Ethnology.

Wyatt, David K. 1969. The Politics of Reform in Thailand. New Haven: Yale University Press.

ภาค 1
กระบวนการทัศน์สองอาเซียน

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
โครงการเรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม

บรรยายทางวิชาการ ครั้งที่ ๑๐ ในหัวข้อ

มองไปข้างหน้า ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน

บรรยายและชวนเสวนาโดย
ศาสตราจารย์ ดร.ธเนศ อากรณ์สุวรรณ

วันพฤหัสบดีที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๕๗

เวลา ๑๔.๐๐ - ๑๖.๐๐ น.

ณ ห้อง ๔๐๗ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

“ ประชาคมอาเซียน และ ประชาสังคมอาเซียน ล้วนมีผลต่อพัฒนาการ และการขับเคลื่อนระหว่างกัน ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องจัดการให้ทั้งประชาคมและ ประชาสังคม สามารถดำเนินการร่วมกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางหนึ่ง การทำให้ ประชาสังคม ซึ่งเป็นชุมชนของคนตัวเล็กๆ สามารถผลักดันการรับรู้ ความคิด และความเชื่อ เพื่อนำไปสู่การสร้างประชาคมอาเซียน ซึ่งเป็นปฏิบัติการระหว่างรัฐ ”

มองไปข้างหน้า...

ประชาคม/ประชาสังคม
สังคมและวัฒนธรรมอาเซียน¹
ธเนศ อภรณ์สุวรรณ

¹ เรียบเรียงจากการบรรยายทางวิชาการครั้งที่ 10 ในโครงการเรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม เรื่อง มองไปข้างหน้า ประชาคม/ประชาสังคม สังคมและวัฒนธรรมอาเซียน โดย ศาสตราจารย์ ดร.ธเนศ อภรณ์สุวรรณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 เวลา 14.00–16.00 น. ณ หอประชุมใหญ่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

เมื่อ กล่าวถึงอาเซียนในมิติเชิงสังคมวัฒนธรรม ส่วนใหญ่จะเน้นถึงความพยายามที่จะทำความเข้าใจอาเซียน เพื่อการเรียนรู้ และส่งต่อไปยังการปฏิบัติให้เกิดผล แม้มีอาจปฏิเสธได้ว่ายังมีข้อสงสัยถึงการมีอยู่ของอาเซียน และมีข้อจำกัดในการรับรู้เรื่องอาเซียนของผู้คนก็ตาม ด้วยเหตุนี้ หากพูดถึงโรมิโอและจูเลียต ดอนกิโฆเต้ หรือผลงานของวิลเลียม เชกสเปียร์ คนส่วนใหญ่จะนึกถึงวรรณกรรมเหล่านี้ในฐานะผลผลิตทางวัฒนธรรมของยุโรป แต่หากถามถึงผลงานขององซาน ซูจี ไฮจิมีนทร์ ศรีบูรพาหรือ ปราโมทยา อนันตาตุ กลับกลายเป็นว่าศิลปินหรือนักคิดเหล่านี้ยังคงมีอัตลักษณ์ที่ผูกติดกับประเทศ เชื้อชาติ และศาสนา ทำให้ภาพของศิลปินหรือนักคิดและมโนทัศน์เกี่ยวกับอาเซียนยังไม่เกิดขึ้น

ลักษณะดังกล่าวแตกต่างจากสหภาพยุโรปที่มีสิ่งยึดโยงกัน เช่น สงครามแย่งชิงดินแดน ความเชื่อหรือการรับรู้ร่วมกันทางวัฒนธรรม เป็นต้น ซึ่งเกิดจากพลวัตอย่างต่อเนื่องของการปะทะสังสรรค์และการเรียนรู้ระหว่างกันก่อนที่จะมีการขีดเส้นพรมแดนของรัฐชาติ ประชาคมยุโรปจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานทางวัฒนธรรมก่อนจะพัฒนาเป็นตลาดทางเศรษฐกิจ

เมื่อเปรียบเทียบกับประชาคมอาเซียน จะพบว่า กระบวนการสร้างประชาคมได้เดินไปในทิศทางตรงกันข้าม เนื่องจากอาเซียนตั้งอยู่บนพื้นฐานของประชาคมทางเศรษฐกิจ ก่อนที่จะมีการขยายตัวและสร้างประชาคมด้านอื่น ๆ มารองรับความเข้าใจและการรับรู้ระหว่างกัน โดยเฉพาะประชาคมสังคมและวัฒนธรรมเป็นปมเงื่อนสำคัญที่อาเซียนต้องเข้ามาบริหารจัดการอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากเมื่อพูดถึงอาเซียนจึงเน้นไปที่การรู้ การเห็นความต่าง การสร้างความเข้าใจที่มากกว่าปกติ ทำให้การเป็นประชาคมอาเซียนกลายเป็นโจทย์ที่ทำทนายและยากยิ่งในการเปลี่ยนจากประชาคมที่เน้นด้านเศรษฐกิจ ไปสู่ความร่วมมือและการเป็นประชาคมด้านสังคมและวัฒนธรรมระหว่างกัน

The ASEAN Community VS ASEAN community

ในการมองไปข้างหน้า เพื่อก้าวไปสู่การเป็นอาเซียนในมิติสังคมและวัฒนธรรม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจใน 2 ประเด็นคือ ประชาคมอาเซียน (The ASEAN Community) และประชาสังคมอาเซียน (ASEAN community) ซึ่งมีบริบทและองค์ประกอบที่แตกต่างกัน

ประชาคมอาเซียน (ASEAN Community)

ประชาคมอาเซียน (The ASEAN Community) ประกอบด้วยประชาคมทั้ง 3 เสาหลัก คือ เศรษฐกิจ การเมืองและความมั่นคง และสังคมและวัฒนธรรม ประชาคมอาเซียนเป็นผลผลิตของกระบวนการรัฐบาล เกิดขึ้นจากการเจรจาของผู้นำรัฐ เป็นการร่วมกลุ่มประเทศอุษาคเนย์ในลักษณะขององค์กรที่เป็นทางการ มีกำหนดการปรากฏตัวและเป็นจริงในปี พ.ศ. 2558

ลักษณะเด่นของการรวมตัวอย่างเป็นทางการของอาเซียน คือ ประเทศสมาชิกทั้งหมดมีเจตจำนงเสรีในการเข้าร่วม โดยมีได้ถูกบังคับ เป็นสมาชิก และมีข้อตกลงหรือสัญญาที่เป็นทางการ เพื่อกำกับกร รวมกลุ่ม เช่น Treaty of Amity and Cooperation (TAC), Bali Concord I, II ซึ่งนำไปสู่การสร้างประชาคมการเมืองและความมั่นคง นอกจากนี้ ข้อตกลงหรือสัญญาต้องมีการลงมติเป็นเอกฉันท์ จึงจะสามารถนำมา ประกาศใช้ร่วมกัน ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะเด่นของอาเซียนที่ไม่เหมือนประชาคมอื่น ๆ

จิตวิญญาณ “ชุมชน” ในประชาคมอาเซียน

จิตวิญญาณชุมชนในประชาคมอาเซียน เป็นข้อตกลงที่ใช้ในการ กำกับกรปฏิบัติของสมาชิกอาเซียน โดยมากเป็นเรื่องในระดับปฏิบัติการ ระหว่างรัฐ แนวทางดังกล่าวเรียกว่า วิถีแห่งอาเซียน (ASEAN Way) ซึ่งประกอบไปด้วย การไม่แทรกแซงในกิจการของเพื่อนบ้าน และข้อตกลง ต้องได้รับการเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ (Consensus) จากลักษณะดังกล่าว ทำให้เห็นว่า การรวมกลุ่มของประชาคมอาเซียน ไม่เหมือนกับการ รวมกลุ่มระหว่างประเทศของประชาคมอื่น ๆ ที่เปิดโอกาสให้ประชาคม เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจการของชาติสมาชิก เช่น ประชาคมยุโรป ก็เข้าไป มีส่วนร่วมและจัดการกำกับปัญหาทางเศรษฐกิจของสเปนและกรีซ ซึ่งในส่วนของอาเซียน ทำได้เพียงเฝ้ามองข้อพิพาทหรือปัญหาที่เกิดขึ้น ในรัฐสมาชิก เช่น ในกรณีข้อขัดแย้งเรื่องเขาพระวิหารระหว่างไทยกัมพูชา หรือปัญหาทางสิทธิมนุษยชนในเมียนมาร์ เนื่องจากหากเข้าไปดำเนินการ จะถือเป็นการแทรกแซงกิจการของเพื่อนบ้านซึ่งขัดกับหลักและวิถีแห่ง อาเซียน

ประชาสังคมอาเซียน (ASEAN community)

ประชาสังคมอาเซียน (The ASEAN community (small 'c')) เป็นการรวมตัวกันจากกระบวนการที่ไม่เป็นทางการ หรือปฏิบัติการที่ไม่ใช่ภาครัฐ (Non-Governmental Organization) ซึ่งชุมชนในลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน และมีวิวัฒนาการทางความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง มีองค์ประกอบ 3 ประการคือ

1. การมีวงศาคณาญาติร่วมกัน คือ การร่วมกันทางเชื้อชาติ เชื้อสาย ครอบครัวและญาติพี่น้อง นำไปสู่การเกิดชุมชน
2. การมีความเชื่อร่วมกัน คือ คนในชุมชนมีความคิด ความเชื่อ มิตติเพื่อรองรับการปฏิบัติร่วมกัน
3. การมีดินแดนร่วมกัน คือ การมีพื้นที่สาธารณะทางกายภาพ สู่ถึงการเป็นเจ้าของดินแดนร่วมกัน

ทั้ง 3 ประการเป็นลักษณะโดยทั่วไปของอาเซียน ซึ่งพบว่าในแต่ละพื้นที่จะมีลักษณะดังกล่าวทับซ้อนกันทั้งภายในประเทศและคาบเกี่ยวระหว่างประเทศ

องค์ประกอบของการเป็น “ประชาสังคมอาเซียน”

องค์ประกอบสำคัญสำหรับการเป็นประชาสังคมอาเซียน มีไม่เพียงการมีวงศาคณาญาติร่วมกันเท่านั้น ทว่า ความเชื่อ อุดมการณ์ ความคิด และหลักคิด ล้วนมีผลต่อการสร้างประชาสังคมที่มั่นคง ในอดีตความเชื่อที่เอเซียตะวันออกเฉียงใต้รับและแลกเปลี่ยนระหว่างกัน ล้วนมาจากการผสมผสานระหว่างอารยธรรมอินเดีย จีน อิสลาม และยุโรป แต่ภายหลัง

โดยเฉพาะยุคที่ภูมิภาคอาเซียนเริ่มก่อตัว จะพบว่า การรับรู้ร่วมกันของภูมิภาคเกิดจากปฏิบัติการหรืออิทธิพลของประเทศภายนอกที่ตกกระทบประเทศในอาเซียน

ดังเช่น อิทธิพลของประเทศญี่ปุ่น ในเรื่องชุดอุดมการณ์การรวมตัวเพื่อการค้า การแลกเปลี่ยนและการลงทุน ฉะนั้น ญี่ปุ่นจึงเป็นที่มาของการรับรู้และความคิดเกี่ยวกับอาเซียน ซึ่งมีผลต่อนโยบายทางเศรษฐกิจของมาเลเซียและสิงคโปร์ นอกจากนี้ ชุดความเชื่อแบบญี่ปุ่น ยังมีผลบางประการต่อกระบวนการของรัฐทั้งในฟิลิปปินส์ และในประเทศไทย

ในกรณีของประเทศไทย รัฐบาลไทยเข้าร่วมกับญี่ปุ่นในการทำสงคราม เนื่องจากญี่ปุ่นเป็นตัวช่วยความสำเร็จของอารยธรรมเอเชียที่สามารถเอาชนะคนยุโรปได้ ในช่วงเวลาดังกล่าว ญี่ปุ่นจึงถือเป็นดวงประทีปแห่งเอเชีย ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องส่งคนไทยไปศึกษาวัฒนธรรมและแนวคิดของญี่ปุ่น เพื่อนำมาปลูกสร้างวัฒนธรรมไทยให้มีความเข้มแข็งดังลัทธิบูชิโดที่สร้างคนญี่ปุ่นให้มีสำนึกชาตินิยม

อย่างไรก็ตาม หากดูในภาพรวม มรดกสำคัญที่ถือเป็นประสบการณ์ร่วมของอาเซียนมากที่สุด คงหนีไม่พ้นปฏิสัมพันธ์กับระบบอาณานิคมตะวันตก ทั้งในแง่ระบบการศึกษา สาธารณสุข ในการรับอารยธรรมตะวันตกดังกล่าว ประเทศสมาชิกในอาเซียนโดยมากมิได้รับด้วยเจตจำนงเสรี แต่เป็นการรับแบบจำใจ ถูกบังคับให้รับ และต้องปฏิบัติตามนโยบายของประเทศแม่ ผู้นำท้องถิ่นหรือเจ้าเมืองดั้งเดิมไม่มีสิทธิร่วมในการจัดการ

ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับว่าแต่ละรัฐในอาเซียนจะมีการเลือกรับและดัดแปลงวัฒนธรรมและระบบแบบตะวันตกให้เข้ากับสังคมท้องถิ่นได้อย่างไร ซึ่งแม้สยามหรือรัฐไทยในปัจจุบัน ไม่ได้ตกเป็นชาติอาณานิคมแต่การผสมผสานกับอารยธรรมตะวันตกเพื่อปรับตัวให้เข้ากับบริบทสมัยใหม่

ทำให้ประเทศไทยมีวัฒนธรรมลูกผสม (Hybridization) และมีปฏิสัมพันธ์กับระบบตะวันตกเช่นเดียวกับรัฐอื่น ๆ

นอกจากนี้ การมีดินแดนร่วมกัน (Shared land) ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญอีกประการที่ส่งเสริมการรับรู้ความเป็นประชาสังคม ซึ่งความคิดเรื่องอุษาคเนย์ในฐานะที่เป็นภูมิภาค มีการยอมรับกันมานาน โดยในอดีตเรียกว่า สุวรรณภูมิ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความร่ำรวยอุดมสมบูรณ์ ดินแดนดังกล่าวเป็นที่รับรู้ของผู้คนทั่วโลก ทั้งจากจีน อาหรับ อียิปต์ รวมถึงมีในเอกสารของกรีกและโรมัน

อย่างไรก็ตาม การรับรู้ภูมิภาคนี้ในฐานะ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ถือเป็นมโนทัศน์ที่สร้างขึ้นใหม่ช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือ 40-50 ปีที่ผ่านมา ถูกใช้ครั้งแรกโดยกองบัญชาการบริติช-อเมริกา ที่เรียกหน่วยงานตนเองว่า “Southeast Asia Command”

การที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกสร้างขึ้นใหม่ ดังนั้นความคิดเรื่อง การมีดินแดนร่วมกันของผู้คนในอาเซียนจึงยังไม่เกิดขึ้นและไม่ชัดเจน เห็นได้จากเมื่อใดก็ตามที่จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์แต่ละประเทศในภูมิภาค ก็จะรับรู้เพียงประเทศเพื่อนบ้านที่ใกล้ชิด ยังไม่ขยายไปไกลและครอบคลุมทั้งภูมิภาค

อีกทั้งการรับรู้ของผู้คนมักมีข้อจำกัด เนื่องจากความคิดเรื่องอาเซียนเป็นนวัตกรรมที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นใหม่ มิใช่การรับรู้โดยธรรมชาติของผู้คน แม้ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะมีตำนานร่วมกัน เช่น ทำวอญ่าซุนเจี๋ย แต่มีได้แพร่หลายมากนัก เนื่องจากไม่ได้ถูกผนวกเข้าไปเป็นความรับรู้หรือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมร่วมกัน และไม่ถูกตีความให้เข้ากับประวัติศาสตร์ การเกิดขึ้นของเมืองในสมัยใหม่ ซึ่งลักษณะดังกล่าว อาจเป็นผลมาจากลัทธิอาณานิคมที่ไม่ต้องการส่งเสริมคตินิยมเชื่อพื้นถิ่น ก็เป็นไปได้

จากองค์ประกอบที่นำเสนอไปข้างต้น จะเห็นว่าทั้งการมีความเชื่อร่วมกันและแนวคิดเรื่องดินแดนร่วมกัน ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ท้าทายที่อาเซียนต้องให้ความสำคัญ เพื่อสร้างประชาสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการรับรู้ร่วมกัน

ความสัมพันธ์ระหว่าง “ประชาคม” กับ “ประชาสังคม”

ประชาคมอาเซียน และ ประชาสังคมอาเซียน ล้วนมีผลต่อพัฒนาการและการขับเคลื่อนระหว่างกัน ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องจัดการให้ทั้งประชาคมและประชาสังคมสามารถดำเนินการร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางหนึ่งการทำให้ประชาสังคม ซึ่งเป็นชุมชนของคนตัวเล็ก ๆ สามารถผลักดันการรับรู้ ความคิดและความเชื่อ เพื่อนำไปสู่การสร้างประชาคมอาเซียนซึ่งเป็นปฏิบัติการระหว่างรัฐ

ในอีกทางหนึ่ง การทำให้ประชาคมอาเซียนมีปฏิสัมพันธ์กับประชาสังคม ผ่านชุมชนอย่างไม่เป็นทางการในลักษณะข้ามพรมแดน อาจเปลี่ยนแปลงวิถีแห่งอาเซียน (ASEAN Way) ที่ไม่เคยแทรกแซงกิจการของประเทศสมาชิก อันเป็นกติกาและจิตวิญญาณที่ครอบคลุมการทำงานของอาเซียน ซึ่งลักษณะดังกล่าวทำให้การขับเคลื่อนประชาคมเป็นไปได้ยาก

ดังนั้น วิถีแห่งอาเซียนแบบใหม่ ย่อมต้องทำให้ประชาคมระหว่างรัฐมีลักษณะข้ามพรมแดนเพื่อช่วยขับเคลื่อนความเป็นประชาสังคมและเปิดโอกาสในการสร้างความเชื่อมโยงและปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและผู้คนตัวเล็ก ๆ ในภูมิภาค

สังคมและวัฒนธรรมอาเซียนถือเป็นเรื่องของชุมชนและชาวบ้าน ในขณะที่ความร่วมมือระหว่างประเทศและองค์กรเป็นเรื่องระหว่างรัฐ

เมื่อทั้งรัฐและผู้คนมีการคาบเกี่ยวระหว่างกัน ย่อมไม่สามารถหลีกเลี่ยงการปะทะระหว่างประชาคมและประชาสังคมได้ ดังนั้น ทั้งสองฝ่ายจะต้องร่วมมือและหนุนช่วยซึ่งกันและกัน โดยเปลี่ยนจากการก่อตั้งประชาคมอาเซียนอย่างเป็นทางการ เป็นการนำเอาจิตวิญญาณที่เป็นของประชาคมอุษาคเนย์อย่างไม่เป็นทางการแต่เดิมมาใช้แทน อีกทั้งต้องเพิ่มการแทรกแซงระหว่างกันเพื่อหนุนช่วยและเข้าไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ผลักดันให้เกิดวิถีวัฒนธรรมและประชาคมอาเซียน ผ่านการสร้างจิตวิญญาณอาเซียนแบบประชาสังคมโดยผู้คนดังรูปแบบที่จะกล่าวต่อไป

ประชาสังคมอาเซียนแบบชุมชนข้ามพรมแดน

ประชาสังคมอาเซียน สามารถเกิดขึ้นผ่านชุมชน ข้ามพรมแดน (Cross-Border Communities) ซึ่งเป็นชุมชนระหว่างพรมแดนที่ผู้คนมีการเดินทางข้ามไปมา มีพัฒนาการและเชื่อมโยงกันทางประวัติศาสตร์ ครอบคลุม เชื้อชาติ ภาษา ศาสนา และเศรษฐกิจมาอย่างยาวนาน ความสัมพันธ์ลักษณะดังกล่าว นำไปสู่การสร้างผลประโยชน์ระหว่างกันได้ด้วย ชุมชนข้ามพรมแดนสามารถพบเห็นได้ เช่น ภาคเหนือของมาเลเซีย ได้แก่ ปะลิส-กลันตัน-ตรังกานู-เคดะห์ และภาคใต้สุดของไทย ได้แก่ ปัตตานี-นราธิวาส-ยะลา-สตูล ซึ่งมีชุมชนข้ามพรมแดนและมีกิจกรรมร่วมกันตลอดเวลา

แม้กระทั่งในพื้นที่ช่องแคบมะละกาก็เป็นชุมชนข้ามพรมแดนระหว่างมาเลเซียกับสิงคโปร์ ซึ่งผู้คนมีประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองร่วมกันหรือบริเวณเกาะในทะเลชูลู ระหว่างซาบাহ์ของสหพันธรัฐมาเลเซียกับตอนใต้ของฟิลิปปินส์ ล้วนแต่มีความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์และในอดีตมีเจ้าผู้ปกครองนครเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม การที่อาเซียนมักผูกโยงกับพัฒนาการของกลุ่มคนชั้นกลาง เนื่องจากชนชั้นกลางเป็นกลุ่มคนที่หลุดจากพื้นฐานรากเหง้าเดิมมาสู่การรับวัฒนธรรมเมือง โดยกลุ่มชนชั้นกลางในเมืองเหล่านี้มักยอมรับและมีส่วนเชื่อมโยงให้เกิดประชาคมได้ง่าย ในขณะที่ชาวบ้านหรือคนในพื้นที่ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการสร้างประชาสังคมยังมีข้อจำกัด โดยเฉพาะความท้าทายของผู้คนที่อาศัยในดินแดนร่วมกัน ยังประสบปัญหาข้อพิพาทและความขัดแย้ง

รวมถึงปัญหาจากการกดทับความเป็นอาเซียนซึ่งพบว่าพื้นที่ข้ามพรมแดนยังมีปัญหาเรื่องอัตลักษณ์ และการรักษาอัตลักษณ์ของตน ทำให้ผู้คนมักเน้นการจัดการอัตลักษณ์และเน้นการบำรุงรักษา ภาษาวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ของตนมากกว่าจะยอมรับเรื่องอาเซียนซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ และเป็นเพียงผลผลิตของกลุ่มคนที่ได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเท่านั้น ฉะนั้น การเปลี่ยนอาเซียนจากมิติสังคมเมืองเป็นอาเซียนในมิติพรมแดน อาจช่วยให้ประชาสังคมอาเซียนเคลื่อนที่ไปได้เร็วยิ่งขึ้น

ในมิติสังคมและวัฒนธรรม การเป็นประชาสังคมอาเซียนต้องการความสงบสุขและการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ในพื้นที่ ซึ่งภาครัฐมีอาจดำเนินการเพียงลำพัง ต้องอาศัยภาคประชาสังคม กลุ่มเคลื่อนไหวภาคธุรกิจและนักวิชาการ ในการขับเคลื่อนสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนไปพร้อมๆ กัน

ในระยะเปลี่ยนผ่าน การสร้างความเข้าใจและการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม อาจช่วยคลี่คลายความขัดแย้งในพื้นที่ เนื่องจากจิตวิญญาณของชุมชนข้ามพรมแดนซึ่งผู้คนในพื้นที่ได้เห็นการเปลี่ยนแปลงเข้าใจปัญหา และเข้าถึงพลวัตของสังคม ย่อมจะมีข้อมูลและองค์ความรู้เพียงพอในการจัดการวิกฤติ หากทางออกและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันได้

ประชาสังคมอาเซียนผ่านการรับรู้ร่วมกัน

ความท้าทายอีกประการ คือ ความยากในการรับรู้เรื่องอาเซียน เนื่องจากในอดีตอาเซียนหรือภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักถูกมองจากคนนอก ทำให้เกิดปัญหาว่าผู้คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รับรู้และมองตนเองอย่างไร และมีความพยายามในการเป็น “ผู้คนของภูมิภาค” เช่นเดียวกันหรือไม่ โดยประเด็น “ประชาสังคมอาเซียนผ่านการรับรู้ร่วมกัน” สามารถศึกษาได้ใน 2 กรณี กล่าวคือ

กรณีที่ 1 เอเชียสำหรับคนเอเชีย (Asia for Asians)

ชาวฟิลิปปินส์ เริ่มค้นพบความเป็นเอเชียในขบวนการชาตินิยม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2423 (ตรงกับช่วงรัชกาลที่ 5 ปฏิรูปประเทศและประเทศในทวีปเอเชียกำลังปรับตัวกับระบบจักรวรรดินิยม) ซึ่งห้วงเวลานั้นฟิลิปปินส์ตกเป็นอาณานิคมของสเปน

ระยะแรกฟิลิปปินส์เรียกร้องสถานะของตนให้เป็นจังหวัดหนึ่งของสเปน แต่ข้อเสนอดังกล่าวไม่ถูกยอมรับ ทำให้นักเรียนฟิลิปปินส์ที่ได้ไปศึกษายังทวีปยุโรป เมื่อสำเร็จการศึกษา นักเรียนกลุ่มดังกล่าวจึงเริ่มหาอัตลักษณ์ของตนเองและต้องการเป็นเอกราช

ในกระบวนการค้นหาอัตลักษณ์ ชั้นแรกชาวฟิลิปปินส์เสนอแนวคิดการกลับมาเป็นส่วนหนึ่งของโลกมลายู ต่อมาจึงเปลี่ยนมาใช้คำว่า “เอเชีย” โดยร่วมมือกับนักชาตินิยมทั้งในญี่ปุ่น จีน อินโดนีเซีย มาเลเซีย เวียดนาม ก่อตั้งขบวนการเอเชีย เพื่อชาวเอเชีย เพื่อต่อต้านลัทธิอาณานิคม และสร้างความเป็นเอกภาพในความเป็นเอเชีย

กรณีที่ 2 สันนิบาตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (South East Asian League)

สันนิบาตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (South East Asian League) เป็นแนวความคิดของปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นผู้นำขบวนการเสรีไทยและเป็นนายกรัฐมนตรี สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ในการจัดตั้งสันนิบาตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น เป็นแนวคิดที่อิงจากสัมพันธมิตรและองค์การสันนิบาตชาติ โดยปรับใช้กับบริบทของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในการต่อสู้กับลัทธิอาณานิคม ซึ่งแนวคิดของปรีดี คือ หนุนให้เกิดการต่อสู้เพื่อเอกราชของประเทศเพื่อนบ้าน เช่น เวียดนาม อินโดนีเซีย และอื่นๆ ภายหลังเกิดวิกฤติการณ์เมืองไทย องค์การสันนิบาตชาติจึงค่อยๆ จางหาย และไม่มีผลงานที่ชัดเจน และจากแนวคิดเรื่องสันนิบาตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ถนัด คอมันตร์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศของไทย ได้เสนอแนวคิดเรื่องการก่อตั้งอาเซียน ในปี พ.ศ. 2510

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะ เป็นแนวความคิดความเป็นเอเชีย หรือ สันนิบาตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังอยู่เพียงเฉพาะผู้นำ กบฏ และนักเคลื่อนไหว โดยไม่แพร่หลายไปสู่ประชาชนทั่วไป การรับมรดกเรื่องความเป็นเอเชีย หรือการเป็นภูมิภาคระหว่างกัน จึงยังไม่เกิดขึ้น ทำให้งานเขียน นวนิยาย หรือประวัติศาสตร์ในภูมิภาคเป็นเรื่องของประวัติศาสตร์ชาตินิยมของแต่ละประเทศเท่านั้น ซึ่งเพิกเฉยและละเลยต่อที่มาของอาเซียนหรือประวัติศาสตร์ร่วมในระดับภูมิภาค แม้กระทั่งดนตรี นาฏศิลป์ เช่น การเล่นหนังตะลุง การแสดงรามเกียรติ์ เป็นต้น ยังเน้นเฉพาะพื้นที่เป็นหลัก แต่ยังไม่เห็นการข้ามพรมแดนของแนวคิดการเป็นภูมิภาคระหว่างกัน จึงกล่าวได้ว่า อาเซียนมีการรับรู้ระหว่างกันและมีวัฒนธรรมที่ค่อนข้างกระจัดกระจายในลักษณะของการแยกกันอยู่แยกกันทำ ทำให้การสร้างประชาสังคมผ่านการรับรู้จึงเป็นเรื่องยากและท้าทายสำหรับอาเซียน

ประชาสังคมอาเซียนผ่านชุมชนย่อย (Sub-community)

การเชื่อมโยงของชุมชนย่อยในอาเซียน สามารถสร้างความเป็นประชาสังคมให้เกิดขึ้นได้ เนื่องจากในทุกประเทศจะมีชุมชนย่อยซึ่งเป็นลักษณะพิเศษเกิดจากชนชาติ ศาสนา หรือการประกอบอาชีพต่างๆ ชุมชนย่อยในแต่ละประเทศอาจสร้างปฏิสัมพันธ์ข้ามพรมแดนของรัฐ ดังเช่น ชุมชนย่อยของมุสลิมในประเทศต่างๆ เช่น อินโดนีเซีย มาเลเซีย บรูไน ภาคใต้ของไทย รวมถึงมินดาเนาในฟิลิปปินส์

พื้นฐานในการเชื่อมโยงชุมชนย่อยเหล่านี้ให้กลายเป็นประชาสังคมคือมโนทัศน์และความเชื่อของศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะเรื่อง “อุมมะ” หรือ คติชุมชนโลกของมุสลิม ซึ่งมีความเป็นพี่น้อง (Brotherhood) เหนือเส้นเขตแดนของรัฐและมีอำนาจเหนืออธิปไตยแห่งรัฐ อย่างไรก็ตาม การใช้คติแบบอุมมะ ในบางการปฏิบัติอาจนำไปสู่ความขัดแย้งและเป็นภัยต่อความมั่นคงของรัฐชาติบางแห่งรวมถึงการเป็นประชาคมอาเซียน

หากใช้คติ “อุมมะ” ในการสร้างประชาสังคมอาเซียนในการรวมผู้คนต่างศรัทธา ทั้งพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู และความเชื่อต่างๆ ให้เข้ามาอยู่ภายใต้โลกอุมมะแห่งการเป็นอาเซียน ก็จะทำให้เกิดการแบ่งปันทางวัฒนธรรม เมื่อขยายแนวคิดดังกล่าวออกไป ก็จะช่วยสร้างชุมชนขนาดใหญ่ให้เป็นประชาคมที่ผู้คนมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน

ประชาสังคมอาเซียนแบบชุมชนข้ามชาติ (Transnational community)

ชุมชนข้ามชาติ คือ รูปแบบสำคัญอีกประการที่จะสร้างประชาสังคมอาเซียน ชุมชนข้ามชาติ คือ การรวมผู้คนจากหลากหลายวัฒนธรรมให้สถิตอยู่ในพื้นที่เดียวกัน เพื่อสร้างอัตลักษณ์และลักษณะบางประการร่วมกัน ดังจะเห็นได้จากกรณีการทำภาพยนตร์ร่วมของอาเซียน ถือเป็นหนึ่งในตัวอย่างของชุมชนข้ามชาติ ที่รวบรวมนักแสดง ผู้กำกับ ผู้สร้างละครจากหลากหลายสังคมมาร่วมงานกัน โดยให้ทั้งหมดหารือพูดคุยถึงเนื้อเรื่อง รูปแบบการแต่งกาย และการเดินเรื่อง ซึ่งเป็นการสร้างภาพยนตร์เรื่องใหม่จากความร่วมมือของผู้คนในอาเซียน

จากการดำเนินงานดังกล่าวทำให้เกิดการเรียนรู้และการรับรู้อัตลักษณ์ของตนเอง ซึ่งอัตลักษณ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้นท่ามกลางการทำงานระหว่างผู้คนที่มีความพื้นฐานแตกต่าง นำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ของตนเอง อัตลักษณ์ของชาติ รวมถึงอัตลักษณ์ของอาเซียน ถือเป็นกระบวนการละลายตัวตนเดิม เพื่อค้นพบอัตลักษณ์ใหม่และสร้างบทบาทภายใต้บริบทของอาเซียน ลักษณะการดำเนินงานที่เน้นนวัตกรรมการทำงานร่วมกันดังกล่าวทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างผู้คนที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์อันดีในระยะยาว นอกจากนี้ ยังสามารถขยายผลไปยังกลุ่มอาชีพอื่น ๆ รวมถึงโลกวิชาการของอาเซียนได้ด้วย

ในการสร้างชุมชนข้ามชาติทางวิชาการ อาจารย์ร่วมกันสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาทางการศึกษาในอาเซียน ซึ่งอาเซียนมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างประชาสังคมทางวิชาการ เพื่อแลกเปลี่ยนความร่วมมือ โดยการให้นักวิชาการจากทั้งมาเลเซีย อินโดนีเซีย เมียนมาร์ หรือลาว มาเรียนรู้และวิพากษ์เพื่อสร้างทฤษฎีของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การสร้างองค์ความรู้ดังกล่าวถือเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างชุมชนข้ามชาติที่จะผลักดันการเป็นประชาสังคมอาเซียนให้มีบทบาทเพิ่มมากขึ้น

อาเซียน ประชาสังคม และสิทธิมนุษยชน

แม้อาเซียนในปัจจุบันจะมีคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน แต่หากตั้งอยู่บนวิถีแห่งอาเซียน (ASEAN Way) ในแบบเดิม คณะกรรมการฯ ดังกล่าวก็ไม่สามารถแทรกแซงหรือทำอะไรให้มากขึ้นได้

ฉะนั้น ในการสร้างประชาสังคมอาเซียนจำเป็นต้องสร้างบนพื้นฐานสิทธิมนุษยชน กล่าวคือ เป็นประชาสังคมที่เคารพในสิทธิความเป็นมนุษย์ และป้องกันเจ้าหน้าที่รัฐใช้อำนาจและอภิสิทธิ์เกินกว่าที่กฎหมายกำหนดให้ รวมทั้งให้ประชาคมและประชาสังคมมีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น เพื่อที่รัฐจะได้ทราบถึงความคิดของพลเมือง อันจะนำมาสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดจนนโยบายเชิงปฏิบัติ และก้าวไปข้างหน้าสู่การเป็นทั้ง “ประชาคมและประชาสังคมอาเซียน” ร่วมกัน

โครงการเรียนรู้อาเซียนในนิเวศวัฒนธรรม

บรรยายทางวิชาการ ครั้งที่ 1 ในหัวข้อ

มานุษยวิทยา / ภูมิภาค / เอเชีย :

ความอ่อนไหวของวัฒนธรรมและความรู้

วันพฤหัสบดีที่ 14

พฤศจิกายน 2556 เวลา 14.00-16.00 น.

ณ ห้อง 207 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
(องค์การมหาชน)

โดย ดร.จักรกริช สังขมณี

รองผู้อำนวยการศูนย์อาเซียนศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

“...แม้ในยุคเริ่มต้น จะมีความพยายามสร้างอาเซียนให้เป็นหนึ่ง (Unity) แต่เมื่อดำเนินการมาได้ระยะหนึ่ง ผู้กำหนดนโยบายในอาเซียนเริ่มเข้าใจมากขึ้นว่า ไม่สามารถสร้างความเป็นเอกภาพในอาเซียนได้ ทว่าอาเซียนสามารถสร้างความสมานฉันท์ท่ามกลางความแตกต่างหลากหลาย (Diversity)... การนำเสนอเรื่องอาเซียนในมุมมองใหม่ จึงไม่ควรเริ่มต้นด้วยความพยายามในการจัดกลุ่มหรือตั้งต้นเพื่อสลายความหลากหลายของผู้คน หากแต่ต้องพยายามชี้ให้เห็นว่า ท่ามกลางกระแสสังคมที่มีทั้งความเหมือน ความต่าง ความย้อนแย้งและความวุ่นวาย ผู้คนอาศัยอยู่ร่วมกันได้อย่างไร.... ”

มานุษยวิทยา / ภูมิภาค / เอเชีย:
ความวุ่นวายของวัฒนธรรมและความรู้²
จักรกริช สังขมณี

²เรียบเรียงจากการบรรยายทางวิชาการครั้งที่ 1 ในโครงการเรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม เรื่อง มานุษยวิทยา/ภูมิภาค/อาเซียน: ความวุ่นวายของวัฒนธรรมและความรู้ โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรกริช สังขมณี คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2556 เวลา 14.00-16.00 น. ณ ห้อง 207 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

มานุษยวิทยา /ภูมิภาค/อาเซียน: ความวุ่นวายของวัฒนธรรม และความรู้ ต้องการนำเสนอและชวนคิดผ่านมุมมองอาเซียนมิติใหม่ ที่นอกเหนือไปจากฐานระบอบการปกครองหรือองค์การระหว่างประเทศแต่เป็น แก่มุมของคน วิถีชีวิต และปรัชญาทางสังคมวัฒนธรรม

ดังนั้น ชุดความรู้นี้ จึงประกอบด้วย 3 คำหลัก คือ คำว่า “มานุษยวิทยา” “ภูมิภาค” และ “อาเซียน” ผูกแน่นเชื่อมโยงทั้ง 3 คำนี้ ในแง่ของ “ความวุ่นวายของวัฒนธรรมและความรู้” เนื่องจากวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง ไม่คงเดิม มีความลึกลับและย้อนแย้งกัน ในขณะที่ ความรู้อาจไม่มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน

ฉะนั้น วัฒนธรรมและความรู้ จึงเป็นสิ่งที่น่าชวนคิด เมื่อต้อง ศึกษาและทำความเข้าใจ “อาเซียน”

มองอาเซียนให้หลุดกรอบเดิมๆ

หากมองอาเซียนผ่านการเป็นองค์กรระหว่างประเทศ ภาพที่เห็น ย่อมไม่ชัดเจน เป็นเรื่องไกลตัว และมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่จะทราบว่า สำนักงานใหญ่ของอาเซียนตั้งอยู่ที่ใด ใครคือผู้บริหาร หรือมีนโยบายหรือ ดำเนินการด้านใดที่เกี่ยวข้องกับผู้คน

การมองอาเซียนผ่านความเป็น “องค์กร” ทำให้เราติดอยู่กับกรอบคิดบางประการ หรือหากมองอาเซียนผ่าน “ธงชาติ” ที่เปรียบเสมือนสัญลักษณ์หรือภาพตัวแทน ซึ่งในทางมานุษยวิทยาเรียกว่า “Totem”

ธงชาติมักถูกตีความในแง่ความศักดิ์สิทธิ์ ความพิเศษ ดำรงฐานะเสมือนตัวแทนของผู้คน วัฒนธรรม ภาษา ระบบบ้านเมือง และสะท้อนความเป็นรัฐชาติที่อยู่ภายในแต่ละรัฐ

ในการมองอาเซียนผ่านแผนที่ ภาพของอาเซียนที่ปรากฏตามสถานศึกษา ศูนย์ราชการ หรือเอกสารชุดความรู้ มักเป็นการรวมกลุ่มของประเทศสมาชิก 10 ประเทศ ตามที่เราคุ้นเคยกันดีจนละเลยที่จะตั้งคำถามต่อภาพดังกล่าว ทั้งในแง่การมองอาเซียนผ่านแผนที่และความชัดเจนของเส้นเขตแดน

ในแผนที่ เส้นเขตแดนเป็นสิ่งแบ่งกันผู้คนออกจากกัน เมื่อพินิจให้มากขึ้น จะพบว่า ภายใต้เขตแดนของรัฐหนึ่งมักจะใช้สีเดียวกัน เพื่อระบุพื้นที่ และแยกดินแดนแต่ละรัฐออกจากกัน ซึ่งการใช้สีเดียวกันบนแผนที่และการสร้างสัญลักษณ์ในรูปแบบ “ธงชาติ” ของแต่ละประเทศ ทำให้เกิดมโนคติและจินตนาการว่า ภายในประเทศหนึ่งจะมีลักษณะเป็นหนึ่งเดียวกันและสะท้อน “ความเป็นหนึ่ง” ของรัฐชาตินั้น

และเมื่อมองผ่านการเป็นองค์กรระหว่างประเทศก็จะทำให้เกิดการยึดติดกับความเป็นรัฐชาติและความร่วมมือในรูปแบบ Inter-State และ Inter-Governmental Organization ที่ทำงานร่วมกันผ่านการเป็นตัวแทนของรัฐ

ดังนั้น หลักคิดและการมองอาเซียนที่เน้นความเป็นรัฐชาติดังกล่าว จึงก่อให้เกิดปัญหาและขาดความเข้าใจในหลายประการ

เปลี่ยนวิธีคิดเปลี่ยนมุมมองเรื่องอาเซียน

อาเซียนมิใช่เรื่องของรัฐชาติหรือประเทศสมาชิกแต่เพียงอย่างเดียว แต่การมองอาเซียนต้องมองผ่านความพยายามที่จะสลายพรมแดน เมื่อนำเส้นเขตแดนและธงชาติออกไปจากมโนทัศน์ การแบ่งผู้คนออกเป็นลาว เวียดนาม หรือกัมพูชา ก็จะหายไป เหลือเพียงภาพของพื้นที่ที่ประกอบด้วยผู้คนที่อาศัยอยู่ในลักษณะภูมิประเทศที่ทั้งแตกต่างและคล้ายคลึงกัน ไม่ว่าจะเราจะเรียกพื้นที่แถบนี้ว่าอาเซียน อูซาคเนย์ หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ภูมิภาคที่กล่าวนี้ มีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ประกอบด้วย หมู่เกาะ ที่ราบลุ่ม ที่ราบสูง พื้นที่ภูเขา หุบเขา ภูเขาไฟ หรือพื้นที่ชายฝั่ง ความหลากหลายในเชิงภูมินิเวศก่อให้เกิดความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ระบบภาษา ความไม่เท่ากันในการเผยแพร่ศาสนา และยังมีส่งผลกระทบต่อระบบการเมืองและเศรษฐกิจที่พืดพึงในเรื่องทรัพยากร และด้วยความหลากหลายทางภูมินิเวศนี้เองทำให้อาเซียนแตกต่างไปจากกลุ่มประเทศในยุโรปหรืออเมริกา ซึ่งมีความเป็นกลุ่มก้อนในเชิงพื้นที่มากกว่า

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของอาเซียนยังทำให้เกิดความลึกลับต่อการขีดเส้นความเป็นภูมิภาค และสะท้อนให้เห็นว่าภูมิศาสตร์อาเซียนมิได้มีความเป็นหนึ่งหรือตั้งอยู่ในอาณาบริเวณที่เชื่อมต่อยึดโยงกัน

นอกเหนือจากภาคพื้นทวีปแล้ว ในส่วนภาคพื้นสมุทรยังประกอบด้วยหมู่เกาะจำนวนมากที่กระจัดกระจายในมหาสมุทรแปซิฟิกและทะเลจีนใต้ ดังนั้น การทำความเข้าใจเรื่องอาเซียนหรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงจำต้องอาศัยมิติในเชิงมานุษยวิทยาในเขตเพื่อทำความเข้าใจในความแตกต่างหลากหลายในเชิงภูมินิเวศ ซึ่งเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิต วัฒนธรรม และวิถีคิดของผู้คนในพื้นที่ต่าง ๆ ด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้ในยุคเริ่มต้นจะมีความพยายามสร้างอาเซียนให้เป็นหนึ่ง (Unity) แต่เมื่อดำเนินการมาได้ระยะหนึ่ง ผู้กำหนดนโยบายในอาเซียนเริ่มเข้าใจมากขึ้นว่า ไม่สามารถสร้างความเป็นเอกภาพในอาเซียนได้

ทว่า อาเซียนสามารถสร้างความสมานฉันท์ท่ามกลางความแตกต่างหลากหลาย (Diversity) การนำเสนอเรื่องอาเซียนในมุมมองใหม่จึงไม่ควรเริ่มต้นด้วยความพยายามในการจัดกลุ่ม หรือตั้งต้นเพื่อสลายความหลากหลายของผู้คน หากแต่ต้องพยายามชี้ให้เห็นว่าท่ามกลางกระแสวิกฤตที่มีทั้งความเหมือน ความต่าง ความย้อนแย้งและความวุ่นวาย ผู้คนอาศัยอยู่ร่วมกันได้อย่างไร

ความย้อนแย้งในสังคมและวัฒนธรรมของอาเซียน

ลักษณะแห่งความย้อนแย้งและความหลากหลายในสังคมและวัฒนธรรมของอาเซียน มีจุดร่วมที่นำมาสู่การตั้งข้อสังเกตบางประการ กล่าวคือ ประการที่หนึ่ง ความไม่เสมอภาคและการถูกกีดกันทางสังคม แม้สังคมปัจจุบันมีสื่อและข้อมูลข่าวสารที่เพิ่มมากขึ้น รวมถึงเปิดกว้างในเรื่องสิทธิและเสรีภาพของมนุษย์ โดยเฉพาะเรื่องความหลากหลายทางเพศ แต่ในขณะเดียวกัน การกีดกันทางสังคมมิได้สูญหายไป การแบ่งสีขั้วความคิด กลุ่มนักเรียนเก่าตามแต่ละประเทศ หรือการสร้างกลุ่มทางสังคม ยังคงเกิดขึ้นตลอดเวลา

แม้กระทั่ง “เฟซบุ๊ก” ที่เชื่อมต่อผู้คนทั้งโลกได้อย่างเร็วและง่ายขึ้น ไร้ซึ่งอุปสรรคด้านเวลาและระยะทาง แต่กลับพบว่าในพื้นที่พิเศษนี้ ยังมีการจัดกลุ่มทางสังคม จำแนกออกเป็นเพื่อนใกล้ชิด ครอบครัว และบุคคลอื่น ๆ ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ในพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม

ที่เปิดกว้างนี้ การกีดกันทางสังคมและวัฒนธรรมก็มีมากขึ้นตามไปด้วย

ประการที่สอง คือ ความเป็นเมืองและการคงอยู่ของชนบท ในขณะที่สังคมอาเซียนกำลังก้าวเข้าสู่ความทันสมัย พร้อมกับการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อความเป็นเมืองมากขึ้น แต่กลับพบว่าความเป็นชนบทยังดำรงอยู่และไม่มีแนวโน้มว่าจะสูญหายไป นอกจากนี้ สังคมเมืองถูกทำให้เป็นชนบทมากขึ้น เนื่องจากคนชนบทที่เข้ามาอยู่อาศัยในเมือง นำเอาวิถีชีวิต ความคิด อาหาร รสนิยม เพลง และดนตรี เข้ามาในเขตเมือง ส่วนคนเมืองต่างก็โหยหาความเป็นชนบทที่สวยงามเรียบง่าย ดังจะเห็นได้จากธุรกิจโรงแรมตามต่างจังหวัดที่เน้นจุดขายด้วยการจำลองวิถีชีวิตชนบทเป็นหลัก หรือห้างสรรพสินค้าที่ตกแต่งพื้นที่ของห้างให้มีกลิ่นอายเกษตรกรรม ความย้อนแย้งดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น แต่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วโลก โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ประการที่สาม ความทันสมัยและวิถีปฏิบัติแบบประเพณีดั้งเดิม กล่าวกันว่าสังคมปัจจุบันมีความทันสมัย ยึดหลักความเป็นเหตุและผลมากขึ้น มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี แต่วิถีปฏิบัติและความเชื่อแบบดั้งเดิมยังคงมีอยู่ในทุกพื้นที่ แม้กระทั่งย่านราชประสงค์ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของกรุงเทพมหานคร ยังมีศาลพระพรหมตั้งอยู่ซึ่งเป็นสถานที่ที่คนไทยและชาวต่างชาติให้การเคารพสักการะ

ส่วนประการที่สี่ ชาติพันธุ์และเพศสภาพที่หลากหลาย ขณะที่นักวิชาการกลุ่มหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กำลังสนใจปรากฏการณ์ความซับซ้อนเรื่องชาติพันธุ์ แต่กลับละเลยเรื่องเพศสภาพ ในทางตรงกันข้าม นักวิชาการที่ศึกษาเรื่องเพศสภาพอย่างสุดซึ้ง ก็มักจะหลงลืมความ

หลากหลายของชาติพันธุ์ เสมือนว่าสองสิ่งนี้ไม่ได้ซ้อนทับกัน และมีอิทธิพลต่อการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ทางอำนาจและวัฒนธรรม จึงเป็นความท้าทายของสังคมแห่งนี้ ในการรวบรวมความแตกต่าง หลากหลาย เพื่อผสมผสานและดึงความซับซ้อนของความเป็นชาติพันธุ์ ให้เข้ากับการศึกษาเพศสภาพ

ประการที่ห้า ชนชั้นและความแตกต่างทางเศรษฐกิจ ในประเทศ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น หลายประเทศได้ยกระดับจากประเทศยากจน มาเป็นประเทศที่มีรายได้ปานกลาง ทำให้คนในชนบทที่เคยอยู่ภายใต้ เส้นความยากจนกว่าร้อยละ 90 ขยับขึ้นมาเป็นเกษตรกรผู้มีรายได้ ปานกลาง ทำให้บางประเทศของภูมิภาคถูกยกเลิกทุนให้ความช่วยเหลือ ต่าง ๆ จากองค์กรระหว่างประเทศ เนื่องจากถือเป็นประเทศที่มีรายได้ เพิ่มขึ้น ท่ามกลางวิถีชีวิตที่ถูกยกระดับ ถนนหนทางที่มีคุณภาพ ประสิทธิภาพ การรักษาพยาบาล และการเข้าถึงสื่อการศึกษา แต่กลับ พบว่าช่องว่างทางเศรษฐกิจของคนจนและคนรวยมีมากขึ้น และแม้ว่า เศรษฐกิจและวิถีชีวิตจะได้รับการพัฒนา แต่การแบ่งชนชั้นทางเศรษฐกิจ และสังคมกลับเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ

และประการสุดท้าย ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมและศาสนา ส่งผลให้เกิดข้อแตกต่างทางจินตนาการทางการเมือง ซึ่งแม้จะมีแนวคิด เรื่องเดียวกัน เช่น ประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน หรือนิรโทษกรรม แต่การ ตีความแนวทางการปฏิบัติของผู้คนที่มีความหลากหลายกลับไม่ เหมือนกัน

ความย้อนแย้งดังกล่าวจึงไม่เพียงแต่เป็นที่สังเกตเห็นได้ในสังคม ไทยเท่านั้น หากยังคงมีให้เห็นและสัมผัสได้จากประเทศอื่น ๆ ในอาเซียน

ภูมิศาสตร์วัฒนธรรมของภูมิภาค

ภูมิศาสตร์วัฒนธรรมมีความสำคัญในการศึกษา “อาเซียน” เนื่องจากวัฒนธรรมมีได้ตั้งอยู่อย่างโดดเด่น หรือเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น จากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ดังกล่าววางอยู่บนบริบทของพื้นที่ทางกายภาพ อาทิ ระบบนิเวศวิทยา ทรัพยากร และสภาพภูมิอากาศที่ผู้คนอาศัยอยู่

ฉะนั้น คนที่อยู่ต่างพื้นที่ย่อมสร้างระบบวัฒนธรรม ระบบสังคม หรือการจัดโครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างกันไป อย่างในกรณีคนที่อาศัยในบริเวณพื้นที่ราบลุ่ม รูปแบบของการทำการเกษตรจะยึดติดอยู่กับพื้นที่ เนื่องจากการมีระบบชลประทานและแหล่งน้ำ ทำให้ไม่สามารถเคลื่อนย้ายไปได้ไกล จึงต้องอิงอยู่กับระบบชลประทานซึ่งส่งน้ำหล่อเลี้ยงการทำ การเกษตร ก่อให้เกิดการติดอยู่กับถิ่นที่อยู่ และสร้างบ้านเรือนถาวร วัดวาอาราม โบราณสถานต่าง ๆ และสาธารณูปโภคอื่น ๆ เพื่อรองรับ การอยู่อาศัย

แต่สำหรับคนบนพื้นที่สูง พวกเขามีได้พึ่งพิงการเกษตรแบบ ชลประทาน แต่อาศัยน้ำฝนตามฤดูกาลสำหรับการทำการเกษตร จึงมี โอกาสที่จะอพยพโยกย้าย โดยเบี่ยงพื้นที่ภูเขา เพื่อเปิดพื้นที่การเกษตร เมื่อทำไปได้ระยะหนึ่ง และเมื่อผืนดินเสื่อมโทรม พวกเขา ก็จะย้ายไปยัง บริเวณใหม่เรียกว่า “การเกษตรแบบหมุนเวียน” ซึ่งจะเปลี่ยนสถานที่และ หมุนเวียนการทำเกษตรไปในแต่ละช่วงเวลา นอกจากนี้ คนบนพื้นที่สูงจะ ไม่ยึดติดกับระบบการปกครองแบบคนพื้นราบที่มีการจัดโครงสร้างทาง สังคมอย่างเป็นทางการ ซึ่งคนพื้นราบมักมีชุดความคิดเรื่องธรรมชาติของ มนุษย์ มีจุดหมายทางกายภาพหรือมีที่พักอาศัยถาวรเพื่อยึดโยงตนเองไว้ ดังนั้นเมื่อเวลาคนพื้นราบเจอกันจึงมักตั้งคำถามเกี่ยวกับที่มา เพื่อใช้

จุดกำเนิดเป็นสิ่งกำหนดว่าแต่ละคนเป็นใคร ในขณะที่ธรรมชาติของ
คนบนพื้นที่สูงกลับเป็นรูปแบบของการใช้ชีวิตแบบเร่ร่อน ย้ายถิ่นฐาน
เดินทางท่องเที่ยวและไม่อยู่ติดถิ่น

หากเป็นชาวเกาะที่อาศัยอยู่ตามหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออก
เฉียงใต้ จะมีลักษณะทางนิเวศหรือลักษณะทางวัฒนธรรมแตกต่างไปจาก
ภาคพื้นทวีป กลุ่มผู้คนในภาคพื้นสมุทรนี้ได้ติดต่อกับโลกภายนอก
ก่อนผู้คนในภาคพื้นทวีป เนื่องจากทะเลเป็นพื้นที่ที่เอื้อต่อการเดินทางไกล
ดังนั้น ชาวเกาะจึงมักถูกผูกโยงกับการเดินทาง การอพยพ และการสำรวจ
ทางทะเลเป็นหลัก อาจกล่าวได้ว่า ส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้มีที่มาจากทะเลเป็นส่วนสำคัญ

นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มชนเร่ร่อนหรือกลุ่มคนที่ไม่ยอมติดถิ่น
(Nomadic People) ซึ่งพบเห็นได้ทั้งในทะเลและตามพื้นที่ภูเขา ยกตัวอย่าง
เช่น ชาวเล (มอแกน มอแกลน อูรักลาโว้ย) เป็นต้น คนเหล่านี้เลือกใช้ชีวิต
ครึ่งหนึ่งเดินทางอยู่ในทะเลและอีกครึ่งหนึ่งเดินทางขึ้นมาบนบก เพื่อ
แลกเปลี่ยนทรัพยากร ก่อนที่จะกลับไปสู่วิถีของนักเดินทาง อย่างไรก็ตาม
เมื่อระบบรัฐสมัยใหม่เกิดขึ้น กำหนดให้ชนเร่ร่อนอยู่ติดที่ติดถิ่น เพื่อให้
รัฐสามารถควบคุมดูแลได้ กลุ่มชนเร่ร่อนจำต้องลงหลักปักฐานในพื้นที่ใด
พื้นที่หนึ่ง ซึ่งพวกเขาไม่ได้อยู่อย่างถาวรแต่อย่างใด

พรมแดนภูมินิเวศ (Ecological Geographic Boundary)

การใช้ภูมิศาสตร์วัฒนธรรมเพื่ออธิบายเรื่องผู้คน ทำให้เห็นถึงความแตกต่างของระบบนิเวศทำให้มนุษย์มีลักษณะวิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจการเมืองที่แตกต่างกัน อีกทั้งระบบภูมิศาสตร์ อันได้แก่ ภูเขา แม่น้ำ ทะเล หรือระยะห่างระหว่างหมู่เกาะกับภาคพื้นทวีป ยังเป็นเส้นกั้นพรมแดนของมนุษย์ทางธรรมชาติมาก่อน

เอ็ดมุนด์ ลีช (Edmund Leach) ได้บอกเล่าถึงประเด็นพรมแดนภูมินิเวศไว้ในบทความว่าด้วยเรื่องความแตกต่างระหว่างพื้นที่สูงและพื้นที่ลุ่มระหว่างหุบเขา ในงานเขียนเรื่อง The Frontiers of Burma ได้กล่าวถึงพม่าในเชิงพื้นที่ มิใช่ในลักษณะรัฐหรือประเทศหนึ่ง ซึ่งให้เห็นว่าพม่าเป็นปราการกั้นขวางระหว่างจีนและอินเดีย

ความเป็นปราการดังกล่าวเกิดขึ้น เนื่องจากพม่ามีเทือกเขาสลับซับซ้อนส่งผลให้ผู้คนที่อยู่อาศัยอยู่บริเวณนี้มีความแตกต่างหลากหลาย โดยเฉพาะผู้คนที่อยู่บนเทือกเขา (Hill) และพื้นที่ราบลุ่ม (Valley) ด้วยเหตุนี้ลีชจึงได้เสนอว่า หากแบ่งพื้นที่พม่าเป็นหน้าตัดแบบขมชั้น จะพบว่าผู้คนที่อยู่ตามชั้นต่าง ๆ ย่อมมีความแตกต่างกัน เนื่องจากความหลากหลายของระบบภูมิอากาศ ลักษณะพืชพันธุ์ธัญญาหาร ลักษณะของสัตว์ และลักษณะของระบบนิเวศซึ่งเอื้อต่อการดำรงอยู่ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน ดังนั้น การจำแนกผู้คนอาจไม่ได้คำนึงถึงแค่ความเป็นกลุ่มก้อนหรือระบบภาษา แต่อาจบ่งชี้ผู้คนจากระดับความสูง (Altitude) ซึ่งส่งผลต่อระบบการเมืองของผู้คนด้วย

ลีชยังเสนอเพิ่มเติมว่า ผู้คนที่อยู่บนขนมชั้นในระดับเดียวกัน แต่ต่างพื้นที่ เช่น ผู้คนที่อาศัยบนพื้นที่ซึ่งมีความสูง 600 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล ทั้งในพม่าและเวียดนาม อาจมีลักษณะคล้ายกันในเชิงของการอยู่อาศัย ขณะเดียวกันผู้ที่อยู่ในพม่าเหมือนกัน อาจมีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ดังนั้น ความเหมือนกันอาจจะเป็นความเหมือนกันในแนวตั้งมากกว่าในแนวระนาบ

นอกจากนี้ ลีชยังกล่าวเพิ่มเติมว่า ภูเขาทำหน้าที่เหมือนปราการกั้นขวางผู้คนออกจากกัน ด้วยเหตุเพราะการเดินทางขึ้นเขามีความยากลำบาก อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2505 แนวคิดนี้ถูกท้าทายจากวิลเลียม เคิร์ก (William Kirk) ซึ่งกล่าวว่า หากใช้ทัศนะของคนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง การอาศัยอยู่บนภูเขามิได้เป็นปราการทางธรรมชาติเลย การมองตามทีลีชเสนอนั้น เป็นเพียงมุมมองของคนพื้นราบที่มีต่อภูเขา และทีกักว่าการเดินทางขึ้นเขามีความลำบาก เนื่องจากเคิร์กเสนอว่า สำหรับผู้ที่อยู่บนภูเขาคงไม่ใช่เรื่องยากนักหากจะลงมาจากที่สูง

ความสับสนวุ่นวายของผู้คน ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในงานของเจมส์ ซี สก็อต (James C. Scott) นักวิชาการทางรัฐศาสตร์และมานุษยวิทยา จากมหาวิทยาลัยเยล พยายามที่จะนำมุมมองทางประวัติศาสตร์ในการศึกษา โดยเฉพาะในงานที่มีชื่อว่า The Art of Not Being Governed (2009) หรือศิลปะของการไม่ถูกปกครอง

สก็อตกล่าวว่า พื้นที่ภูเขา เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญ และมีผู้คนอยู่อาศัยจำนวนมากก่อนการเกิดขึ้นของชาติ กลุ่มคนเหล่านี้ไม่ต้องการอยู่ภายใต้อาณัติใด ๆ ของผู้ปกครอง ไม่ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของระบบเวียงรัฐหรือนครรัฐ ซึ่งจากเดิมประวัติศาสตร์มักแสดงให้เห็นเพียงผู้คนในอดีตที่อยู่ภายใต้ระบบศักดินา (Feudalism) โดยมีเจ้าผู้ปกครองเป็นศูนย์กลางของนครรัฐเพียงเท่านั้น

แต่ในความเป็นจริงยังมีกลุ่มคนจำนวนมากซึ่งไม่ขึ้นอยู่กับระบบ เนื่องจากไม่ต้องการเสียภาษี ไม่ประสงค์อยู่ติดที่ติดถิ่น ไม่มีความเชื่อแบบเดียวกัน และไม่ปรารถนาต่อกรมีผู้ปกครอง ดังนั้นยังบนภูเขาที่สูงชันยังเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การหลีกหนีรัฐ เช่นเดียวกับพื้นที่อื่น ๆ อาทิ ป่าพรุ ป่าดงดิบ ทะเลทราย หรือดินแดนอื่น ๆ ที่ยากแก่การเข้าถึง สก็อตยังได้เรียกหนังสือเล่มนี้ว่าประวัติศาสตร์อนาธิปไตย (Anarchist History) หรือประวัติศาสตร์ของคนที่ไม่สนใจเรื่องระบบนั่นเอง

ประวัติศาสตร์แบบอนาธิปไตย สะท้อนความสับสนวุ่นวายในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และยังเป็นข้อจำกัดของการศึกษาประวัติศาสตร์ในดินแดนแถบนี้ เพราะนักประวัติศาสตร์จำเป็นต้องศึกษาผ่านสิ่งที่เป็นหลักฐาน เอกสาร โบราณวัตถุ

แต่ผู้คนบางส่วนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือ ชนเร่ร่อน ไม่อยู่ติดที่ติดถิ่น ไม่สร้างถาวรวัตถุหรือศาสนสถานให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษา ไม่มีระบบภาษาเขียนที่จะจดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ไว้ได้ การไม่สร้างและไม่หลงเหลือหลักฐานดังกล่าวทำให้ผู้คนที่ไม่ประสงค์จะถูกปกครอง ไม่ถูกศึกษาโดยนักประวัติศาสตร์ และแม้ต้องการจะศึกษาเพียงใด ก็ไม่สามารถปฏิบัติได้ เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานในการศึกษา

ดังนั้น งานของสก็อตจึงพยายามนำเอาชีวิตของชนเร่ร่อนขึ้นมาพิจารณาอีกครั้ง เพื่อเสนอว่าที่ผ่านมากการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกิดขึ้นเพียงด้านเดียวและเน้นไปที่ประวัติศาสตร์ของราชอาณาจักรและผู้ถูกปกครอง แต่ในส่วนของประวัติศาสตร์ของบุคคลที่ไม่ถูกปกครอง หรือผู้ที่อาศัยอยู่บนภูเขา มักถูกละเลยจากการศึกษา

เพราะฉะนั้น หนังสือเรื่อง The Art of Not Being Governed จึงเป็นความพยายามที่จะท้าทายความคิดทางประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และรวบรวมประวัติศาสตร์ที่สูญหายไปเกี่ยวกับคนจำนวนมหาศาลในพื้นที่ดังกล่าว โดยสก็อตเรียกพื้นที่นี้ตามคำที่นักประวัติศาสตร์ วิลเลียม แวน เซนเดล (Willem van Schendel) คิดขึ้นมาว่า โซเมีย (Zomia) หรือพื้นที่สูงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั่นเอง

พรมแดนทางสังคม (Social Boundary)

การพูดถึงประเทศเพื่อนบ้านจากลักษณะบางประการ ถือเป็น การสร้างพรมแดนทางสังคม เนื่องจากการแบ่งเขาแบ่งเรา นับเป็น ธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องการจะจัดโครงการสร้างทางสังคมตั้งแต่อดีต เพื่อระบุว่าใครคือสมาชิกของกลุ่มทางสังคมนั้น ๆ

เฟรดริก บาร์ธ (Fredrik Barth) มีความพยายามในการศึกษาเรื่อง พรมแดนทางสังคมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เขาเสนอว่า กลุ่มชาติพันธุ์หรือผู้คนในภูมิภาคนี้ ไม่ได้เป็นหน่วยทาง วัฒนธรรมที่สถิตตายตัวหรือมีมาแต่ดั้งเดิม

แต่มองกลุ่มชาติพันธุ์จากการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนกลุ่มอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกัน เพื่อแบ่งแยกและนิยามตัวตน การสร้างพรมแดน ทางสังคมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์หรือผู้คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถือเป็นสิ่งที่สร้างทางสังคม สามารถแปรผันและเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา

ฉะนั้น การที่จะบอกว่าแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีลักษณะโดดเด่น หรือรูปแบบอย่างไร คือ ความพยายามที่จะสร้างภาพตัวแทนของพวกเขา โดยไม่ยอมรับถึงการเปลี่ยนแปลง

สังคมของความเชื่อที่หลากหลาย

ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประกอบด้วยความเชื่ออันหลากหลาย ซึ่งเกิดจากอิทธิพลหลักจากมหาอำนาจ คือประเทศจีนและอินเดีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอินเดีย มีผลต่อความเชื่อ สถาปัตยกรรม วิจิตรศิลป์ ศิลปะ การปกครองแบบทวารวษา และวรรณกรรม ดังมีตัวอย่างต่อไปนี้

ความคิดแบบมณฑล (Mandala) หรือนครรัฐ คือการเปรียบเทียบเจ้าผู้ปกครองหรือศูนย์กลางเสมือนเทียน ซึ่งมีอำนาจแผ่กระจายออกไป

เมื่อพื้นที่ไกลมากขึ้น แสงเทียนย่อมส่องสว่างได้น้อยลง ทำให้ผู้ที่ได้รับแสงเทียนส่องน้อย มีความยึดโยงกับส่วนกลางที่ลดลง คนที่ไม่ต้องการอยู่ภายใต้การปกครอง จะไปอยู่ในพื้นที่ที่มีขอบเขตซึ่งแสงเทียนส่องไปไม่ถึง ได้แก่ ภูเขา ป่าดิบ หรือทะเลทราย และในพื้นที่นั้นเอง หากไกลออกไปก็จะเกิดเทียนเล่มใหม่ผุดขึ้นมาแทนที่ นอกจากนี้ หากมีพื้นที่ซึ่งเทียนส่องเล่มส่องกระทบกัน ผู้คนในพื้นที่ทับซ้อนนี้ จะเป็นผู้เลือกว่าจะเข้าร่วมกับเจ้าผู้ปกครองฝั่งใด

บางครั้งคนในพื้นที่ทับซ้อนตกลงใจเพื่อเป็นเมืองสองฝ่ายฟ้า คือ ยึดโยงกับกษัตริย์หรือผู้ปกครองที่มากกว่าหนึ่ง ซึ่งเป็นคติและแนวคิดที่ไม่เหมือนกับการเป็นรัฐชาติในปัจจุบันที่เน้นให้บุคคลต้องจงรักภักดีต่อรัฐชาติใดรัฐชาติหนึ่ง เนื่องจากการมีสองสัญชาติเป็นสิ่งที่รัฐไม่พึงปรารถนา เพราะเกรงว่าอาจเอื้อความจงรักภักดีต่อรัฐชาติอื่น ความซับซ้อนดังกล่าวเป็นความเชื่อที่หลากหลายของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดของอินเดียในอดีต

นอกจากนี้ ยังมีวิธีการผลิตแบบเอเชีย (Asiatic Mode of Production) ซึ่งเป็นชุดความเชื่อที่ปรากฏในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งที่นครวัด สุโขทัย หรือพื้นที่อื่น ๆ ที่มีระบบกษัตริย์ ไฟร์ฟ้าและแรงงาน แรงงานเหล่านี้ยึดโยงกับเกษตรกรรม การสร้างสาธารณูปโภค และการสร้างระบบชลประทาน ก่อนการผลิตทางการเกษตร โดยจะเริ่มต้นด้วยการสะสมทุน หากมีระบบชลประทานที่ดี ผู้คนจะอพยพเข้ามาอยู่อาศัย นำไปสู่การสร้างระบบสาธารณูปโภคที่ใหญ่ขึ้นจนขยายตัวและเกิดการปกครองระบบกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่เพียงหนึ่งเดียวอีกด้วย

ในแง่การเข้ามาของพระพุทธศาสนา ภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิได้กลายเป็นพื้นที่แนวราบ ซึ่งรับพระพุทธศาสนาทั้งหมด เนื่องจากมีบางแห่งที่พระพุทธศาสนาไม่สามารถเข้าถึง หากเปรียบพระพุทธศาสนาเหมือนกับน้ำที่ไหลไปในมิติของพื้นที่ที่มีระดับสูงต่ำต่างกัน กระแสน้ำดังกล่าวจะไหลอยู่ในระดับของที่ราบลุ่ม น้ำจะไม่ขึ้นสูงไปจนถึงระดับภูเขา เปรียบดังการที่ศาสนาพุทธไต่ไปไม่ถึงพื้นที่สูง แม้จะมีความพยายามอยู่หลายครั้ง ทั้งการจาริก การรุดงค์ หรือให้พระขึ้นไปบนภูเขาเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา เหตุที่เป็นเช่นนั้นเนื่องจากระบบศาสนานบนที่สูงเป็นศาสนาประจำถิ่นของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ มักเน้นในรูปแบบ “เจ้าที่เจ้าทาง” (Territorial Spirit)

นอกจากความคิดแบบอินเดียแล้ว เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังรับอิทธิพลทางความคิดความเชื่อที่หลากหลายจากสังคมจีน ดังเช่นแนวคิดแบบขงจื้อกับเรื่องการจัดการสังคม ซึ่งแตกต่างไปจากระบบเทวราชา โดยอิงกับระบบคุณธรรมและการสอบเข้ารับราชการ แนวคิดนี้ทำให้เห็นถึง

ความเท่าเทียมกันของมนุษย์ โดยใช้ความสามารถเป็นบททดสอบ โดยแนวคิดดังกล่าวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของ สังคมผ่านทางเวียดนาม ซึ่งถูกครอบครองโดยจีนเป็นเวลาหลายพันปี แม้ช่วงหลังเวียดนามพยายามทำให้ตนเองแตกต่างจากคนจีน แต่แทบ ปฏิเสธไม่ได้เลยว่า อิทธิพลความเป็นจีนยังคงปรากฏให้เห็นอยู่

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า ระบบการจัดการปกครองของ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับอิทธิพลจากสองด้าน คือ ด้านหนึ่งมาจาก ระบบแสงเทียน ซึ่งมีศูนย์กลางและการกระจายอำนาจออกไป แต่ในอีก ด้านหนึ่งเป็นระบบคุณธรรม ซึ่งมีการจัดช่วงชั้นทางสังคมแบบจอยวงวน โดยถือเอาคนที่มีความสามารถเข้ารับราชการโดยไต่เต้าขึ้นสู่ตำแหน่ง แบบพีระมิด

อย่างไรก็ดี ลักษณะดังกล่าวเห็นเฉพาะภาคพื้นทวีปของเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น เมื่อมองไปยังหมู่เกาะและคาบสมุทรมุ จะพบว่า มีความแตกต่างโดยสิ้นเชิง สังคมภาคพื้นสมุทรมุได้มีความยึดโยงกับ อินเดียหรือจีนมากนัก แม้กระทั่งการเผยแผ่ศาสนาก็ได้มาทางภูเขาคาราวาน หรือการเดินทางที่มาจากด้านบน แต่โดยมากเป็นการเดินทาง จากภายนอกทางทะเล

อิทธิพลภายนอกที่เข้ามา มักกระจายอยู่ตามบริเวณต่างๆ ซึ่ง ไม่เท่ากันในแต่ละพื้นที่ ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงคล้ายกับ ฟองน้ำซึ่งมีความแตกต่างในการซึมซับ ส่งผลให้ภูมิภาคนี้มีความคิดและ ความเชื่อที่หลากหลายปรากฏขึ้นในสังคม

ความหลากหลายของผู้คน กับความสับสนเมื่อเป็นอาเซียน

ระบบนิเวศและพรมแดนทางสังคมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีต ก่อให้เกิดความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ซึ่งสะท้อนและเชื่อมโยงให้เห็นมุมมองของการรวมตัวเพื่อเป็นประชาคมอาเซียนได้ดังต่อไปนี้

ประการที่หนึ่ง ความหลากหลายของผู้คนและความหลากหลายทางชาติพันธุ์ เป็นทั้งจุดแข็งและความท้าทายของการรวมตัวกันเป็นประชาคมอาเซียน ในแง่หนึ่ง ความหลากหลายเหล่านี้ทำให้อาเซียนเป็นพื้นที่ที่มีความร่ำรวยทางวัฒนธรรม สามารถใช้วัฒนธรรมทางสังคมไม่ว่าจะเป็นวรรณคดี ความเชื่อ หรือเรื่องเล่า ส่งสมความรู้เพื่อนำไปสู่การแลกเปลี่ยนระหว่างกันได้ แต่ในอีกแง่มุมหนึ่งนั้นความแตกต่างเหล่านี้ถือเป็นความท้าทายและเป็นปัญหา หากถูกนำมาใช้สร้างอคติระหว่างผู้คน

ประการที่สอง ในช่วงรัฐสมัยใหม่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เขตแดนของอาเซียนถูกขีดขึ้นโดยปราศจากการพิจารณาในเชิงของวัฒนธรรมและความเป็นชาติพันธุ์ กลายเป็นมรดกและส่งผลเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน การขีดค้นโดยมิได้พิจารณาถึงความแตกต่าง ทำให้แต่ละรัฐชาติเกิดความความคลั่งกัน เนื่องจากไม่สามารถขีดแบ่งรัฐตามกลุ่มคนที่มีความซับซ้อนหลากหลายได้

การขีดพรมแดนจึงละเลยความเป็นชาติพันธุ์ และในหนึ่งชาติพันธุ์ อาจถูกแบ่งออกเป็นหลาย ๆ กลุ่ม ดังเช่นชาวม้งที่อาศัยอยู่ทั้งในประเทศไทย พม่า ลาว จีนตอนใต้ หรือแม้กระทั่งในสหรัฐอเมริกาหรือออสเตรเลีย ซึ่งคนพลัดถิ่น (Diaspora) เหล่านี้ มีรากเหง้า บ้านเกิด และพื้นฐานทางวัฒนธรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่การพูดถึงชาวม้งพลัดถิ่นในฐานะส่วนหนึ่งของประชาคมอาเซียนกลับเป็นสิ่งที่ไม่ถูกพูดถึงมากนัก

ประการสุดท้าย รัฐชาติสมัยใหม่วางอยู่บนฐานคิด “ชุมชนในจินตนาการ” ของคนที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ การเกิดขึ้นของภูมิภาคอาเซียนเป็นไปตามแนวคิดของเบเนดิก แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) ที่กล่าวว่า รัฐชาติคือรูปแบบของชุมชนจินตนาการหรือชุมชนจินตกรรม การเกิดขึ้นของชุมชนลักษณะนี้ เกิดขึ้นด้วยปัจจัยหลายประการ ดังต่อไปนี้

1. ภาษา ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ ภาษาฮินโดนีเซีย ซึ่งเป็นภาษาที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือของรัฐชาติที่ใช้ประสานความแตกต่างของคนในหมู่เกาะอินโดนีเซีย ซึ่งมีภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมที่กระจัดกระจายและปราศจากความรู้สึกร่วมกัน ดังนั้น เพื่อสร้างความเป็นชาติ จึงจำเป็นต้องมีภาษาเพื่อเชื่อมร้อยผู้คนและเป็นเครื่องมือกลมเกลียวความรักชาติ ฉะนั้น ภาษาจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างชุมชนจินตนาการให้คนที่ไม่รู้จักและไม่ได้มีอะไรเหมือนกันรู้สึกว่าเป็นกลุ่มก้อนเดียวกันได้

2. แผนที่ หากพิจารณาแผนที่ในระดับประเทศ จะเห็นว่า ประเทศไทยใช้สีเดียวกันทั้งหมด มีเพียงเส้นแบ่งจังหวัดในฐานะหน่วยย่อย เพื่อให้รู้สึกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดนั้น และเป็นส่วนย่อยหนึ่งของประเทศ แผนที่อาเซียนเองก็ไม่ต่างกัน เพราะเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงผู้คนในภูมิภาค สามารถจินตนาการยึดโยงการรับรู้ และระบุที่มาของตนเองได้

3. การสร้างสัญลักษณ์ การสร้างชาติมิได้

หมายรวมถึงความซับซ้อนหรือรายละเอียดปลีกย่อยทั้งหมด ดังที่เดอว์ไคม์ (Durkheim) ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องของระบบสัญลักษณ์ (Totem) โดยเขากล่าวว่า สัญลักษณ์ที่ดีนั้น มิใช่สัญลักษณ์ที่มีความประณีตเมื่อใดก็ตามที่พยายามสร้างสัญลักษณ์และใส่ทุกรายละเอียดจะไม่สามารถหาข้อยุติได้ เนื่องจากแต่ละกลุ่มคนย่อมปรารถนาจะนำทศนะที่ตนเองมีอยู่ ยึดโยงกับสัญลักษณ์นั้น ๆ ดังนั้น สัญลักษณ์ที่ดีต้องปราศจากความคลุมเครือและไม่ต้องตีความมากนัก ยกตัวอย่างธงชาติ ซึ่งนิยมใช้แม่สีเป็นพื้นหลัก สื่อแทนความหมายของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ หากนำรายละเอียดอื่น ๆ เข้าไปเป็นตัวแทนสัญลักษณ์มากขึ้นเท่าไร ย่อมนำไปสู่ปัญหาและความขัดแย้งมากขึ้นเท่านั้น ดังนั้น กระบวนการสร้างสัญลักษณ์ให้มีความคลุมเครือจึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างชาติที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการตัดทอนความหลากหลายเน้นการรับรู้ในสัญลักษณ์ที่มองออกง่าย เพื่อให้คนที่มีความแตกต่างได้ยึดโยงในสัญลักษณ์ดังกล่าวร่วมกัน

4. สถานศึกษา หรือ โรงเรียน เป็นส่วนหนึ่ง

ของการสร้างพิธีกรรมและการรังสรรค์วัฒนธรรมและประเพณีใหม่ ๆ เพื่อให้รู้สึกว่าเป็นชาติ ถือเป็นเวทีแบบหนึ่ง ซึ่งจรรโลงความเชื่อหรือจินตนาการของผู้คนให้ได้ยึดโยงร่วมกัน

อาเซียน เป็นภูมิภาคหรือไม่?

หากมองอาเซียนเป็นภูมิภาค ย่อมทำให้สิ้นสุด การตั้งคำถามต่อ “การเป็นภูมิภาคของอาเซียน” เพราะการเข้าใจอาเซียนต้องมองว่า “อาเซียน” คือพื้นที่หนึ่ง ซึ่งพร้อมจะหดและขยายเข้าออกแจกเช่นเดียวกับ อำนาจอรัฐ ดังที่เมื่อฤดูฝนมาเยือน จะทำให้อำนาจอรัฐหดลง เหลือเพียง เล็กน้อย เพราะเส้นทางถูกตัดขาด บางพื้นที่มีน้ำท่วม เจ้าหน้าที่รัฐ จึงไม่สามารถเดินทางไปจัดเก็บภาษี หรือควบคุมไพร่ ทาสและประชากรได้ หลังจากนั้น พอเข้าสู่ฤดูแล้งเส้นทางสัญจรสะดวก สามารถใช้วัว ช้างและ พาหนะอื่น ๆ ในการเดินทางได้ ส่งผลให้อำนาจอรัฐขยายมากยิ่งขึ้น ภาพดังกล่าวสะท้อนว่าอำนาจอรัฐ สามารถยืดหดได้ตามเหตุปัจจัย

แม้อาเซียนตั้งอยู่บนความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ ที่มีอาณาบริเวณ ที่แน่นอน แต่ในความเป็นจริง พลเมืองอาเซียนยังคงเดินทางสัญจรไปยัง ต่างถิ่นอย่างต่อเนื่อง และอาเซียนมิได้ถือเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ ในอดีตมี คำศัพท์หลายคำที่บ่งชี้ให้เห็นถึงความเป็นภูมิภาคนี้ อาทิ สุวรรณภูมิ โคชินไชน่าอินโดจีน อุษาคเนย์ หรืออนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขง กลุ่มคำเหล่านี้ ล้วนมาจากความพยายามในการจัดพรมแดนให้กับอาเซียน ถึงกระนั้น อาเซียนก็ไม่ได้มีพรมแดนที่ชัดเจน ยังมีอาเซียน+1 อาเซียน+3 หรือ อาเซียน+6 เกิดขึ้นตามมาอีก ซึ่งถือเป็นความลึกลับในตัวของอาเซียนเอง ในท้ายที่สุดอาเซียนก็ไม่ได้ต่างไปจากความเป็นรัฐชาติ ซึ่งพยายาม อย่างมากในการสร้างภูมิภาคจินตกรรมให้เกิดขึ้น

ที่ผ่านมา มีการศึกษาเกี่ยวกับการที่ผู้คนจะสามารถระบุตัวตนของตนเองให้เข้ากับจินตนาการแห่งภูมิภาคได้หรือไม่ ปรากฏอยู่ในหนังสือเรื่อง Imagined Community (1991) และ Siam Mapped (1988) โดยหนังสือทั้งสองเล่มอธิบายให้เข้าใจถึงความเป็นชาติ และชาตินิยม มีการยกตัวอย่างกรณีศึกษา เช่น ความเป็นไทย และความเป็นอินโดนีเซีย ว่าถูกสร้างผ่านจินตนาการ สื่อ และแผนที่ ซึ่งมีอิทธิพลต่อผู้คนเป็นอย่างมาก จนทำให้เกิดการแย่งชิงดินแดนหรือพื้นที่เพียงไม่กี่ตารางกิโลเมตร

สมาคมประชา “ชาติ” แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อาเซียนในฐานะองค์การระหว่างประเทศ หรือองค์การระหว่างรัฐ ควรที่จะต้องหันกลับมามองในมุมใหม่ โดยเฉพาะชื่อ Association of Southeast Asian Nations นั้น คำว่า Nations แปลว่า ประชาชาติ หากตัด S ออกไปจะเหลือเพียงคำว่า Nation ซึ่งแปลว่า ชาติ

ฉะนั้น คำว่า อาเซียน จึงอาจแปลความว่า “สมาคมประชาชาติ แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” การใช้คำว่า สมาคม ทำให้เกิดการสื่อความหมายว่า การรวมตัวโดยสมัครใจของประชาชาติ และคำว่าชาติ ยังมีความหมายได้หลายแง่มุม ทั้งความรักชาติ ธงชาติ หรือความเป็นชาติ ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว คำว่า “ชาติ” ยังเป็นสิ่งที่ผู้คนยังขาดความเข้าใจ หากชาติ หมายถึง ผู้คน “ประเทศไทย รวมเลือดเนื้อ ชาติเชื้อไทย” ก็อาจให้ความหมายว่าการรวม “คน” ไทยเข้าไว้ด้วยกัน ดังนั้น ASEAN คือ

สมาคมที่ผู้คนมาอยู่ร่วมกัน มิใช่เป็นการรวมตัวกันของรัฐ เมื่อมองตามความหมายนี้ จะพบว่า “อาเซียน” ถูกเข้าใจผิดมาโดยตลอดว่า เป็นการรวมตัวของรัฐสมาชิก โดยมุ่งเน้นภาพความร่วมมือของรัฐมนตรีหรือผู้บริหารประเทศเป็นสำคัญ เหตุที่เป็นเช่นนั้นเนื่องจาก ความเป็นชาติมักถูกยึดโยงให้เท่ากับความเป็นรัฐชาติ (Nation State) ซึ่งเน้นความเป็นรัฐ กัดทับไปยังความเป็นคน

อีกทั้งการยึดติดกับความเป็นรัฐชาติ ทำให้หลงลืมไปว่าภายในรัฐ ๆ หนึ่งนั้น มีความหลากหลายของผู้คนที่แตกต่างกัน อาเซียนจึงถูกมองในมุมของความร่วมมือระหว่างประเทศไปโดยปริยาย

หากแต่เมื่อพิจารณาชาติในเชิงผู้คนเป็นหลัก อาเซียนจะหมายถึงการรวมตัวกันของผู้คนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยปราศจากฐานคิดเรื่องพรมแดนและรัฐชาติ แนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในภูมิภาคที่เกิดขึ้นระหว่างกันมาอย่างยาวนานตั้งแต่อดีตโดยไม่จำเป็นต้องรอให้ถึงปี พ.ศ. 2558 แต่อย่างใด

ภูมิภาค/อาเซียน เกิดขึ้นได้อย่างไร

อาเซียน คือความพยายามใช้ฐานความคิดแบบรัฐชาติ โดยลดทอนความสลับซับซ้อนของผู้คน เพื่อประกอบกันเป็นภูมิภาค ความพยายามในลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นในอดีตหลายครั้ง ดังเห็นได้จากการวิเคราะห์และสร้างชื่อเรียกผ่านระบบภูมิภาค หรือกระบวนการทัศน์สร้างภูมิภาคนิยม

ในทางภูมิศาสตร์ ยังปรากฏผ่านการนิยามและให้ความหมายต่ออนุภูมิภาคต่าง ๆ ในเชิงมิติทางเศรษฐกิจ มีความพยายามสร้างอาเซียนในหลายรูปแบบ เพื่อรองรับปัจจัยทางเศรษฐกิจ ในรูปแบบของสามเหลี่ยมเศรษฐกิจ สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ หรือห้าเหลี่ยมเศรษฐกิจ นอกจากนี้ ยังมี การเปลี่ยนแปลงเพื่อเตรียมพร้อมกับการเป็นภูมิภาค ผ่านนโยบายอันหลากหลาย อย่างการเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า

ไม่เพียงเท่านั้น ในเชิงวิทยาศาสตร์ มีการสำรวจแม่น้ำโขง และแปรเปลี่ยนให้เป็นพื้นที่ “อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง” (Greater Mekong Subregion) ซึ่งไม่ได้ยึดโยงเพียงแค่ระบบชีวภาพของแม่น้ำ แต่พยายามที่จะสร้างอนุภูมิภาคทางกายภาพใหม่เพื่อการค้า ภายใต้ชื่อ “แม่น้ำโขง” แม้จะไม่ได้เกี่ยวโดยตรงกับเรื่องแม่น้ำโขงก็ตาม

มองอาเซียนในฐานะภูมิภาคผ่านภาพรวมใหม่

หากไม่มองอาเซียนเป็นเพียงกรอบความร่วมมือของรัฐชาติ แต่มองผนวกไปถึงประเด็นความหลากหลายของผู้คนที่มีความแตกต่าง จะเกิดเป็นภาพรวมใหม่ดังต่อไปนี้

ประการที่ 1 ภูมิภาคแบบข้ามพรมแดนรัฐชาติ แต่เดิมการศึกษาในเรื่องชายแดนนั้น เป็นการมองจากมุมมองสูงของภาครัฐและส่วนกลาง โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและความมั่นคงเท่านั้น จึงละเลยการพูดถึงในเชิงสังคมศาสตร์หรือการศึกษาเรื่องอาเซียน

ฉะนั้น การศึกษาพรมแดนด้วยกระบวนทัศน์ใหม่ จึงควรพิจารณาอาเซียนในระดับผู้คนมากขึ้น เพื่อศึกษาผลกระทบต่อผู้คนในพื้นที่จากกรณีสงครามหรือการเปิดปิดพรมแดน

นอกจากนี้ ยังต้องเน้นการเคลื่อนย้ายของผู้คนกับความสัมพันธ์ข้ามพรมแดน ซึ่งมีได้มีเพียงแค่รูปแบบผู้คนจากรัฐ A ข้ามไปรัฐ B เท่านั้น แต่ยังมี การข้ามจากรัฐ A เพื่อผ่านรัฐ B ไปยังรัฐ C อีกด้วย

การมองอาเซียนแบบใหม่ จึงต้องเน้นความร่วมมือในระดับภูมิภาคของผู้คนที่มีความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนในระยะไกล ดังกรณีของคนมอญในประเทศไทย หรือคนไทยในประเทศอื่นๆ การย้ายถิ่นจึงเป็นการผสมผสานทางวิถีชีวิต ความคิด และวัฒนธรรม ซึ่งเกิดขึ้นตลอดเวลา

นอกจากนี้ ในบางพื้นที่เช่น แม่สอด ระนอง เชียงราย หรือ กรุงเทพฯ ผู้คนจากประเทศเพื่อนบ้านที่เข้ามาทำงานได้สร้างพื้นที่ใหม่ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับบ้านเกิด (Homeland) ของตนนั่นเอง

ประการที่ 2 เครือข่ายชาติพันธุ์กับอัตลักษณ์ที่กระจัดกระจายในภูมิภาค เครือข่ายชาติพันธุ์ เป็นกลุ่มบุคคลที่ไม่ได้ตั้งรกรากอยู่ในประเทศใดประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ แต่โยกย้ายข้ามรัฐมาโดยตลอด

ตัวอย่าง ชาวกะเหรี่ยงในไทย ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับชาวกะเหรี่ยงในเมียนมาร์มาช้านาน หรือชาวอาข่าที่มีความสัมพันธ์กับชาวม้งหรือชาวฮั่นในประเทศจีนผ่านเครือข่ายทางการค้า แม้รัฐจะปิดกั้นพรมแดนแต่เครือข่ายความสัมพันธ์เหล่านี้ยังมีอยู่

ดังนั้น จึงไม่ควรใช้แนวคิดของภูมิภาคหรือชุมชนบนพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เพียงอย่างเดียว เพราะชุมชนแบบใหม่ที่จะเกิดขึ้นในอาเซียนเป็นชุมชนที่ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของผู้คนเป็นหลัก อย่างกรณีของคนชนบทที่เข้ามาทำงานเขตเมือง พวกเขาเปลี่ยนชุมชนเมืองให้กลายเป็นชนบท ในขณะที่ชนบทก็กลายเป็นชุมชนเมืองเพิ่มมากขึ้น จึงทำให้พรมแดนของชนบทกับเมืองในปัจจุบัน ไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจน

นอกจากนี้ อัตลักษณ์ชุมชนทางชาติพันธุ์มักยึดโยงกับความสัมพันธ์มากกว่าพื้นที่และเมื่อมีการเคลื่อนย้ายของผู้คนในอาเซียนมากขึ้นก็ยิ่งทำให้ชุมชนกับความสัมพันธ์มีการกระจายตัวออกไปมากขึ้น นำมาซึ่งความสลับซับซ้อนที่มากขึ้นกว่าเดิม

ประการที่ 3 มองผ่านเรื่องเพศวิถีข้ามรัฐ เพราะเมื่อคนสามารถเคลื่อนย้ายในหลากหลายพื้นที่ ทำให้เห็นการเปิดเสรีและเปลี่ยนแปลงพื้นที่วาทกรรมทางเพศได้มากขึ้น ในอดีต การกล่าวถึงเพศที่สามในเมียนมาร์ล้วนเป็นไปไม่ได้ กลุ่มเอกชนที่ต่อสู้ด้านดังกล่าวต้องทำงานโดยอาศัยประเด็นอื่น ๆ อย่างประเด็นสุขภาพหรือเยาวชนมาบังหน้า

แต่หลังจากที่เมียนมาร์เปิดประเทศมากขึ้น มีนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น เกิดการปฏิสัมพันธ์กับชาวต่างชาติ ทำให้การยอมรับในเรื่องเพศวิถีเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่ผู้หญิงถูกจำกัดอยู่ในพื้นที่ภายใน (Domestic Space) เพื่อทำงานบ้านและดูแลลูก และเมื่อพวกเขาพลัดถิ่นไปทำงานที่ต่างประเทศ เท่ากับเป็นการเปิดพื้นที่ให้สตรีสามารถมีบทบาทได้มากกว่าเพศชายในต่างแดน การเปลี่ยนสถานภาพทางสังคมและทางเศรษฐกิจเหล่านี้เอื้อต่อการมีเพศสภาพใหม่ ๆ หรือการเปลี่ยนแปลงบทบาทอำนาจของเพศสภาพใหม่ในสังคม

ประการที่ 4 คนย้ายถิ่น คนพลัดถิ่น ผู้ลี้ภัย คนไร้รัฐในอาเซียน ยังมีกลุ่มบุคคลหรือผู้คนที่ไม่ลงรอยกับรัฐชาติ ปรากฏการณ์นี้แสดงให้เห็นว่า แม้อาเซียนจะมีความพยายามอย่างมากในการบูรณาการความเป็นภูมิภาคและร่วมมือระหว่างรัฐ แต่ที่น่าสลดใจก็คือ อาเซียนไม่สามารถบูรณาการคนทั้งหมดได้ เพราะยังมีส่วนหนึ่งที่อยู่ชายขอบหรืออยู่นอกกำแพงของอาเซียน เช่น ผู้คนในค่ายแม่หละ (พรมแดนแม่สอด) แม้จะเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในพื้นที่ใจกลางของอาเซียน แต่มีสถานะเป็นผู้ลี้ภัยไร้ซึ่งสถานภาพทางกฎหมาย ลักษณะดังกล่าวทำให้พวกเขากลายเป็น

คนชายขอบ ซึ่งอาเซียนยังไม่ได้ยอมรับให้เป็นพลเมือง นำมาสู่คำถามที่ว่า ในขณะที่มีความพยายามมากมายที่จะสลายพรมแดน แต่คนบางส่วนยังติดอยู่กับข้อจำกัดอันเป็นผลจากพรมแดนของชาติ ซึ่งไม่เอื้อให้กลุ่มคนเหล่านี้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคแบบใหม่ได้

ประการที่ 5 การค้าข้ามแดน ความเคลื่อนไหวและลักลั่นทางเศรษฐกิจของภูมิภาค การค้าข้ามแดนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาเป็นเวลานาน ในภูมิภาคอาเซียน ไม่ว่าจะเป็นการค้าข้ามแดนในไทย เมียนมาร์ ลาว เวียดนาม หรือมาเลเซียกับประเทศอื่นๆ ในช่องแคบมะละกา ชายแดนคือ พื้นที่การค้าแบบลักลอบเพื่อหลบเลี่ยงภาษี แม้ในบางพื้นที่จะมีการปิดชายแดน แต่ชุมชนชายแดนหรือหน่วยงานการค้าชายแดนยังดำรงอยู่

เนื่องจากรายได้หลักของชุมชนเหล่านี้มาจากการค้าอกระบบยกตัวอย่างเช่น แม่สอด มีการปิดสะพานข้ามแม่น้ำเป็นเวลานาน แต่กลับไม่มีผลกระทบต่อการค้าในพื้นที่ เนื่องจากเศรษฐกิจหลักของแม่สอดมาจากการค้าริมแม่น้ำเมย หรือตามเทือกเขาต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า พื้นที่แห่งนี้มีการค้าข้ามพรมแดนเกิดขึ้นตลอดเวลา เพียงแต่การค้าข้ามแดนเหล่านี้ยังไม่ถูกนำมาคิดและยอมรับอย่างเป็นทางการว่าการค้าข้ามประเทศดังกล่าว เป็นประโยชน์ต่อความสัมพันธ์ของผู้คนในอาเซียนเช่นกัน

ประการสุดท้าย คือ ทรัพยากรธรรมชาติกับปัญหาการพัฒนาอาเซียน เพราะการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติข้ามพรมแดนก็เป็นอีกหนึ่งประเด็นที่ควรนำมาขบคิด เนื่องจากปัจจุบันประเทศไทยได้ลงทุนด้านการพัฒนาในประเทศเพื่อนบ้านเป็นจำนวนมาก ในรูปแบบ Foreign Direct Investment (FDI) ซึ่งส่งผลกระทบต่อผู้คนและสิ่งแวดล้อมในประเทศเพื่อนบ้าน อย่างกรณีการสร้างเขื่อน

ในประเทศไทยเป็นโครงการที่มีความขัดแย้งทางสังคมสูง ทำให้ต้องผลักดันการสร้างเขื่อนไปในประเทศที่รัฐบาลสามารถควบคุมประชาชนได้อย่างเขื่อนไซยะบุรี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

รวมถึงประเด็นเรื่องการพัฒนานิคมอุตสาหกรรมทวาย หรือท่าเรือทวาย ถือเป็นพื้นที่ที่รัฐบาลเบียดขับผู้คนให้แยงชิงพื้นที่ และมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น

ฉะนั้น ท่ามกลางการพัฒนาและการไหลบ่าของทุนไปยังประเทศต่าง ๆ อาจจะเป็นการเพิ่มความขัดแย้งในเรื่องการแยงชิงทรัพยากรไปพร้อมกับการเบียดขับผู้คน การละเมิดสิทธิมนุษยชน รวมถึงเป็นตัวเร่งให้เกิดภาวะเหล่านี้มากขึ้นด้วย

ภาพที่หายไปในการทำความเข้าใจอาเซียน

การทำความเข้าใจอาเซียนนั้น เพื่อความชัดเจน จึงจำเป็นที่จะต้องมองผ่านกรอบความคิด 4 ประการ ได้แก่ ความกระจัดกระจาย (Fragmentation) ลักษณะของวัฒนธรรมลูกผสม (Hybridity) การเคลื่อนย้ายของผู้คนและวัฒนธรรม (Mobility) และความเป็นชายขอบ (Marginalization) ที่ยังดำรงอยู่ในภูมิภาค

ในประเด็นที่ 1 ความกระจัดกระจาย (Fragmentation) การมองอาเซียนในฐานะที่เป็นพื้นที่ที่กระจัดกระจายไม่เชื่อมต่อกัน มีความแตกต่างในเชิงภูมิศาสตร์ ทั้งภาคพื้นทวีปและกันขวางโดยทะเล มีการกระจายของศาสนาและภาษาในพื้นที่ที่ต่างกันไป ความกระจัดกระจายไม่เป็นปึกแผ่น

เดียวกันเหล่านี้เป็นสิ่งที่ไม่ค่อยถูกกล่าวถึงนักในประชาคมอาเซียน แต่มักฉายภาพของความต่อเนื่องเชื่อมโยงกัน (Connectivity) มากกว่า

ถึงกระนั้น อาเซียนก็ได้เชื่อมโยงกันแบบแนบสนิท เนื่องจากภูมิประเทศของอาเซียนไม่เอื้อต่อการเชื่อมโยงได้ถึงกันทั้งหมด ส่วนใหญ่เป็นการเชื่อมโยงเฉพาะกลุ่ม หรือเฉพาะประเด็น จึงควรทำความเข้าใจเรื่องการศึกษอาเซียนในแง่ของความกระจัดกระจาย ก่อนที่จะพยายามยึดเยียดภาพของความเชื่อมโยงต่อเนื่องในระดับภูมิภาค

และด้วยความที่อาเซียนมิได้มีการเชื่อมต่อเป็นหนึ่งเดียวกันนี้ ทำให้แม้ประเทศเพื่อนบ้านที่มีพรมแดนติดกัน ก็ไม่สามารถที่จะมีระบบการเมืองเหมือนกัน หรือกรณีของศาสนา เมื่อเผยแพร่เข้ามาในพื้นที่แถบนี้ ก็ไม่ได้หมายความว่าผู้คนจะรับอิทธิพลของศาสนานั้นไปเสียทั้งหมด เพราะมีปรากฏทางภูมิศาสตร์คอยกั้น เกิดเป็นการรับอิทธิพลเป็นหย่อม ๆ ตามพื้นที่ ดังนั้น ความกระจัดกระจาย จึงเป็นลักษณะที่สำคัญของอาเซียน และต้องศึกษาเพิ่มเติม สามารถศึกษาจากพื้นฐานประวัติศาสตร์ที่มีอยู่เดิม ดังเช่นในฟิลิปปินส์ มักถูกมองว่ามีได้เป็นส่วนหนึ่งของอาเซียน ซึ่งไม่ได้เกิดจากการตั้งอยู่ไกล หรือมีลักษณะภูมิประเทศเป็นหมู่เกาะเท่านั้น แต่เพราะศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ทำให้ฟิลิปปินส์แตกต่างไปจากประชากรกลุ่มอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ ยังรวมถึงกรณีของบาห์ลี ซึ่งมีความแตกต่างจากส่วนอื่น ๆ ของอินโดนีเซีย หรือกรณีความพยายามผสมผสานกสิชาตินีมาเลเซีย เป็นต้น

ประการที่ 2 ลักษณะของวัฒนธรรมลูกผสม อันบ่งชี้ถึงความเป็นพหุทาง (Hybridity) ของอัตลักษณ์ผู้คนและวัฒนธรรม ในอาเซียนไม่มีสิ่งที่เป็นแก่นแท้หรือเติบโตจากลักษณะเฉพาะของตนเองเท่านั้น แต่อาเซียนถูกพ่นยาและใส่ปุ๋ยให้กลายเป็นวัฒนธรรมพหุทางซึ่งเกิดจากความ เป็นลูกผสมของจีน อินเดีย และมหาอำนาจภายนอก

ความเป็นอาเซียนในทุกวันนี้ เป็นการตั้งอยู่ที่ท่ามกลางมรสุมหรืออิทธิพลต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบ ขึ้นอยู่กับว่าอาเซียนจะเลือกรับวัฒนธรรมใหม่อย่างไร พร้อม ๆ ไปด้วยการทำความเข้าใจต่อวัฒนธรรมพื้นถิ่นของตนเองด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้วัฒนธรรมของประเทศเพื่อนบ้านมีความคล้ายกันอยู่บ้าง อย่างไรก็ตาม การบอกว่าจะอะไรคือของไทยหรือไม่ใช่ของไทย ทำให้ละเลยความเป็นลูกผสมพันทางทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในอาเซียน และเน้นขับแต่ประเด็นชาตินิยมซึ่งไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้างความเป็นมิตรระหว่างผู้คนในภูมิภาคมากนัก

ประการที่ 3 การเคลื่อนย้ายของผู้คนและวัฒนธรรม (Mobility) ในอาเซียนเกิดขึ้นตลอดเวลา และมีการเคลื่อนย้ายของผู้คนมาอย่างยาวนาน ซึ่งวัฒนธรรม อารยธรรม รวมถึงระบบเศรษฐกิจและสังคมล้วนเกิดจากการเคลื่อนย้ายของผู้คน ซึ่งส่วนใหญ่มาจากภายนอกที่เข้ามาทำการค้าขาย เช่น จีน อาหรับ มุสลิม สเปน หรืออเมริกา

อีกทั้ง ผู้คนในอาเซียนเองก็มีการเคลื่อนย้ายอย่างไม่หยุดนิ่ง ทำให้การเคลื่อนย้ายกลายเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของภูมิภาค และไม่ใช่ว่าสิ่งใหม่ที่น่าตื่นตระหนกแต่อย่างใด

ประการสุดท้าย ความเป็นชายขอบยังดำรงอยู่ในภูมิภาค (Marginalization) แม้จะมีความพยายามในการสร้างความมั่นคง ความมั่งคั่ง และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ด้วยการหลอมรวมนโยบายทางสังคมบางประการ แต่กระบวนการดังกล่าวได้เบียดขับให้เกิดความเป็นชายขอบแก่กลุ่มคนจำนวนไม่น้อย ซึ่งอาเซียนยังไม่สามารถดึงคนที่มีความหลากหลายเหล่านี้เข้ามาสู่สังคมเดียวกันได้หมด จึงเป็นธรรมดาที่จะมีคนจำนวนไม่น้อยหลุดนอกรวงโคจรออกไปอยู่ชายขอบของเศรษฐกิจและสังคม

นอกจากนี้ ด้วยเหตุที่ธรรมชาติของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีวัฒนธรรมที่ไม่ได้เป็นเนื้อเดียวกัน จึงทำให้เกิดกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจพยายามสถาปนาตนเองเป็นประชากรหลัก และเบียดขับผู้อื่นให้กลายเป็นชายขอบ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ควรถูกนำไปศึกษาในความเป็นอาเซียนต่อไป

ดังนั้น หากต้องการทำความเข้าใจอาเซียน เราต้องมองผ่านความวุ่นวายซับซ้อนของวัฒนธรรม จึงจะเห็นอีกด้านหนึ่งของอาเซียน และเกิดเป็นอาเซียนรูปแบบใหม่ ซึ่งเป็นสังคมที่บูรณาการความแตกต่างและความกระจัดกระจายเหล่านี้ให้เข้ามาอยู่รวมกันได้

เกร็ดความรู้

รัฐชาติ ?

Nation-State หรือรัฐชาติ หมายถึงรัฐ หรือ ประเทศ เป็นการผนวกประชาชนและหน่วยทางการปกครองมาผสมกัน จากลักษณะดังกล่าว ทำให้มองว่ารัฐต้องประกอบด้วยคนหนึ่งชาติเท่านั้น เช่น รัฐไทย = คนไทย ซึ่งไม่มีทางเป็นไปได้ ที่รัฐใดรัฐหนึ่งนั้น Nation จะเท่ากับ State แม้แต่ประเทศไทย ยังประกอบด้วยคนหลากหลายชาติ ทั้งจีน มอญ หรือลาว เป็นต้น

- Nations-State หรือหนึ่งรัฐมีหลายชาติ เช่น ในมาเลเซีย ประกอบไปด้วยคนมาเลเซีย จีน และอินเดียอยู่ร่วมกัน (แม้จะมีนโยบายภูมิบุตรที่จะพยายามให้คนพื้นถิ่นมีอำนาจมากขึ้นก็ตาม)
- Nation-States คือคน 1 กลุ่ม/ชาติ แต่กระจัดกระจายไปในรัฐชาติต่างๆ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ลาว มีได้อยู่ในลาวเพียงเท่านั้น แต่ส่วนหนึ่งกระจายอยู่ในภาคอีสานของประเทศไทย เป็นต้น
- Nation-Stateless คือกลุ่มประชากรซึ่งมีความเป็นชาติ แต่ไม่มีรัฐอยู่ เช่น ชาวโรฮิงญา ชาวมอญ เป็นต้น

อาเซียนและสหภาพยุโรป

มีข้อคิดเห็นจำนวนมากเกี่ยวกับการเปรียบเทียบระหว่างสหภาพยุโรปและอาเซียนที่สามารถเรียนรู้ระหว่างกัน สิ่งหนึ่งที่เราเห็นได้ชัดก็คือ สหภาพยุโรปต้องใช้เวลาหลายทศวรรษ กว่าจะบูรณาการกันได้อย่างในปัจจุบัน ถึงกระนั้นก็ยังคงมีความลึกลับอยู่พอสมควร เนื่องจากสหภาพยุโรปเริ่มต้นจากจุดที่เป็นหายนะมากกว่าอาเซียน กล่าวคือ สหภาพยุโรปได้รับผลพวงจากสงครามในยุโรปและการแย่งชิงอำนาจที่นำมาซึ่งความสูญเสีย ด้วยการมองเห็นจุดต่ำที่สุด จึงนำมาสู่ความร่วมมือในการป้องกันมิให้เกิดความพิบัติมากขึ้น แต่อาเซียนไม่เคยมีประสบการณ์เลวร้ายเช่นดังสหภาพยุโรป จึงไม่สามารถสร้างความรู้สึกร่วมกันดังเช่นสหภาพยุโรปได้ นอกจากนี้ในอาเซียนเองยังมีการแข่งขันและการกีดกันระหว่างประเทศสมาชิกอยู่ระดับหนึ่ง อีกทั้งการเกิดขึ้นของสหภาพยุโรปไม่ได้ทำให้ผู้คนในยุโรปมีสถานภาพดีขึ้นทั้งหมด ยังมีคนจำนวนไม่น้อยในสหภาพยุโรปคล้ายกับคนชายขอบในอาเซียน การมีสหภาพยุโรปจึงเป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่กีดกันคนชายขอบ รวมถึงผู้ที่ไม่มีสถานภาพผู้ลี้ภัยที่กระจัดกระจายอยู่ภูมิภาค ซึ่งภาพเหล่านี้ ยังไม่เคยถูกนำเสนอหรือกล่าวถึง ทำให้การรับรู้ต่อสหภาพยุโรปจากมุมมองของคนในอาเซียนปรากฏเพียงในแง่ของความสำเร็จและความสวยงามเพียงอย่างเดียว

โครงการเรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม กลุ่มงานสื่อสารความรู้และเครือข่ายสัมพันธ์ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

ผู้รับผิดชอบโครงการ

1. นายปิยณัฐ สร้อยคำ นักวิชาการ
2. น.ส.นภัทร์ มงคลปทุมรัตน์ เจ้าหน้าที่ประสานงานวิชาการ
3. น.ส.กัญญาณากฎ ศิริปัญญา เจ้าหน้าที่ประสานงานวิชาการ

หลักการและเหตุผล

เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายรัฐบาลในการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียน ทางศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ในฐานะองค์กรที่สนับสนุนและทำความเข้าใจในสังคมวัฒนธรรมในมิติทางมานุษยวิทยา โดยทางศูนย์ฯ ได้เห็นถึงความสำคัญในแนวคิดเรื่องการยอมรับความแตกต่างหลากหลายของกลุ่มคนในสังคม การมองเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่ต่างไปจากตนเอง การพยายามทำความเข้าใจและการปรับตัวเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ทางศูนย์ฯ จึงมีแผนการดำเนินงานเพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรมของประเทศกลุ่มอาเซียน ที่ต่อเนื่องจากปีงบประมาณ พ.ศ. 2555-2556 เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในมิติทางศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศอาเซียนได้อย่างแท้จริง ดังนั้น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) จึงก่อตั้งโครงการเรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม โดยจัดกิจกรรมทางวิชาการในลักษณะบรรยายทางวิชาการ จำนวน 10 ครั้ง เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจทางวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่ความร่วมมือในประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนต่อไป

หนึ่งในชุดการบรรยายนี้ ประกอบไปด้วยประเด็นทางวิชาการ เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในพลวัตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีอัตลักษณ์สอดคล้องและแตกต่างกัน เพื่อนำเสนอภาพความหวังในการสร้างประชาคมอาเซียนในด้านต่าง ๆ อาทิ ประวัติศาสตร์โบราณคดีวรรณกรรม ภาษาและความเชื่อ วัฒนธรรมป๊อป เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันยังได้สะท้อนให้เห็นปัญหาและข้อควรพิจารณา อาทิ อัตลักษณ์ ชาตินิยม คนชายขอบหรือกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นต้น เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในแนวทางแก้ไขต่อปัญหาและอุปสรรคในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในประชาคมอาเซียน

หนึ่งการบรรยายในโครงการเรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรมดังกล่าว ยังถือเป็นการทำความเข้าใจอาเซียนผ่านมุมมองทางมานุษยวิทยาอีกด้วย

วัตถุประสงค์การดำเนินงาน

1. เพื่อเผยแพร่ความรู้ด้านอาเซียนในมิติวัฒนธรรม
2. เพื่อสร้างองค์ความรู้ด้านอาเซียนในมิติวัฒนธรรมผ่านการวิจัยและรวบรวมองค์ความรู้
3. เพื่อรวบรวมความรู้ที่ผ่านการวิจัยและกิจกรรมเผยแพร่ทำเป็นชุดความรู้ในรูปแบบเอกสารหรือสารสนเทศทางอินเทอร์เน็ต

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้รับความรู้ความเข้าใจ
2. ชุดความรู้ในรูปแบบเอกสารและสารสนเทศเพื่อเผยแพร่ข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต

กลุ่มเป้าหมาย

1. การบรรยายทางวิชาการสำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษาและประชาชนทั่วไปจำนวน 30 คน/ครั้ง
2. ชุดความรู้สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษาและประชาชนทั่วไป

ลักษณะการดำเนินงาน

1. การจัดบรรยายทางวิชาการ ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
2. การจัดทำชุดความรู้และวิดีโอเพื่อเผยแพร่สู่สาธารณะ

การบรรยายในโครงการ

1. การบรรยายเรื่อง มานุษยวิทยา/ภูมิภาค/อาเซียน: ความวุ่นวายของวัฒนธรรมและความรู้ โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรกริช สังขมณี คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2556

2. การบรรยายเรื่อง ในความเหมือนมีความต่าง: สืบสายสัมพันธ์ผู้คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากหลักฐานโบราณคดี โดย ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ผาสุก อินทราวุธ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2556

3. การบรรยายเรื่อง อิทธิพลอิสลามในวรรณกรรมมลายู โดย อาจารย์อับดุลรอยะ ปาแนมาแล สาขาวิชาอาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และการบรรยายเรื่อง พระลักพระลาม: มีเหมือนกันแต่ไม่เหมือนกัน โดย อาจารย์คมกฤษณ์ วรเดชนัยนา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตขอนแก่น เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2556

4. การบรรยายเรื่อง อาเซียนป๊อปคัลเจอร์: ทำไมต้องป๊อป โดย ดร.อัมพร จิรัฐติกร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และการบรรยายเรื่อง ภาพตัวแทนของพม่าในละครโทรทัศน์ไทย โดย คุณอัจฉรา รัศมีโชติ หอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน) เมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2557

5. การบรรยายเรื่อง การบันทึกและการเข้าถึงประวัติศาสตร์ของความรุนแรงในอาเซียน โดย Dr.Tyrell Haberkorn จาก The Australian National University เมื่อวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2557

6. การบรรยายเรื่อง คน ความสัมพันธ์ วัฒนธรรม: ในวันที่ สายน้ำโขง ไม่เหมือนเดิม โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กนกวรรณ มะโนรมย์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557

7. การบรรยายเรื่อง ไทย ไทใหญ่ เมียนมาร์: สำนักทางชาติพันธุ์ ในเงาอาเซียน โดย คุณศิริดา เขมานิภูงาไท กรรมการผู้จัดการศูนย์ภาษา Easy Burmese และการบรรยายเรื่อง กระแสธารแม่บ้านส่งออกฟิลิปปินส์ โดย คุณสุลักษณ์ หล้าอุบล ผู้สื่อข่าวประชาไท เมื่อวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2557

8. การบรรยายเรื่อง เมื่อคนมอญ-คนพม่าเรียนหนังสือในเมืองไทย: เรื่องเล่าจากโรงเรียนต้นแบบของเด็กข้ามชาติ ณ สมุทรสาคร โดย คุณสมพงศ์ สระแก้ว ผู้อำนวยการมูลนิธิเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2557

9. การบรรยายเรื่อง การรับรู้เรื่องอาเซียนของเยาวชนในประเทศ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: Perceptions of ASEAN among Youth in Southeast Asia โดย รองศาสตราจารย์ ดร.จูลี เทียนไทย คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ Associate Professor Eric C. Thompson จาก National University of Singapore เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2557

10. การบรรยายเรื่อง มองไปข้างหน้า ประชาคมสังคมและ วัฒนธรรมอาเซียน โดย ศาสตราจารย์ ดร.ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2557

ธเนศ อักษรณัฐสุวรรณ

ศาสตราจารย์ทางประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกทางประวัติศาสตร์จากมหาวิทยาลัยบิงแฮมตัน สหรัฐอเมริกา อดีตคณบดีคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์อเมริกา ประวัติศาสตร์การเมืองไทย ปรัชญาการเมือง โลกมุสลิม สิทธิมนุษยชน

จักรกริช สังขมณี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทางมานุษยวิทยา ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และเป็นรองผู้อำนวยการฝ่ายวิจัยศูนย์อาเซียนศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกทางมานุษยวิทยาจากมหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลีย เชี่ยวชาญเรื่องมานุษยวิทยาการเมืองและวัฒนธรรมการเมือง มานุษยวิทยาชายแดน มานุษยวิทยานิเวศและการพัฒนา ญาณวิทยาและสังคมวิทยาของความรู้อัน

พีเชจู สายพัธ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทางมานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกด้านมานุษยวิทยาจาก University of Social Sciences & Humanities (Vietnam National University, Hanoi) มีผลงานทางวิชาการและความสนใจในประเด็นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียตะวันออก เอเชียแปซิฟิก ชาติพันธุ์ เมือง และเพศสภาวะทางวัฒนธรรม

ปิยนัฐ สร้อยคำ

นักวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทด้านรัฐศาสตร์จาก Osmania University (อินเดีย) ปัจจุบันได้รับทุนรัฐบาลไทยเพื่อไปศึกษาในระดับปริญญาเอก สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ณ University of St. Andrews (สหราชอาณาจักร) มีความสนใจในประเด็นวัฒนธรรมกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และนโยบายการต่างประเทศอินเดีย

โครงการเรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
หวังเป็นอย่างยิ่งว่า
ชุดความรู้อาเซียนเรื่อง
“จากคนสู่ประชาคม: เรียนรู้อาเซียนในมิติวัฒนธรรม”
ทั้ง 3 ภาค จะช่วยให้ทุกท่านรู้จักเรา เข้าใจคน
เพื่อฟื้นคุณค่าความเป็นมนุษย์
และก้าวไปสู่การเป็นประชาคมสังคมและวัฒนธรรม

เปิดหน้าต่างเข้าใจอาเซียน:
แนวคิดทางวัฒนธรรมในการเข้าใจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอาเซียน
พีเชรุ สายพันธ์

มองไปข้างหน้า ประชาคม/ประชาสังคม สังคมและวัฒนธรรมอาเซียน
ธนศ อักษรณัฐารรณ
มานุษยวิทยา/ภูมิภาค/อาเซียน ความรู้ความเข้าใจของวัฒนธรรมและความรู้
จักรกริช สังขมณี

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
เลขที่ 20 ด.บรมราชชนนี ตำบลชั้น กรุงเทพฯ 10170
โทรศัพท์ : 0-2880-9429 โทรสาร : 0-2880-9332 www.sac.or.th